

Toplumsal Tabakalaşma ve Değişme

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ toplumsal tabakalaşma kavramını, tabakalaşma sistemlerinin toplumlarda oluşum sürecini ve farklılıkları dikkate alarak tanımlayacak,
- 👁️ toplumsal tabakalaşma sistemiyle ilgili yaklaşımları karşılaştırarak inceleyecek ve tartışabilecek,
- 👁️ Toplumsal Hareketlilik , Toplumsal Değişme ve Modernleşme kavramlarını oluşturan etkenleri ve aralarındaki farklılıkları tartışarak tanımlayabileceksiniz.

1912 yılının 10 Nisan'ında Titanic isimli transatlantik gemi, Kuzey Atlantik'ten New York'a gitmek üzere Southampton rıhtımından yola çıkmıştı. Yeni endüstriyel çağın övünç kaynağı olan Titanic, bazı yolcuların bugün bile hayal edemeyeceği bir lüks yaşayabildiği, 2 300 yolcu taşıyan muhteşem bir gemi idi. Diğer taraftan, geminin ambarını dolduran yoksul göçmenler, A.B.D.'nde daha iyi bir yaşam umuduyla yolculuk ediyorlardı.

Yolculuğa çıkıldıktan iki gün sonra, mürettebat bölgede buzdağları olduğu yolunda radyo sinyalleri aldı; fakat bu durum pek dikkate alınmadı. Daha sonra vakit gece yarısını gösterdiği sırada, gemi batı yönüne doğru sessizce yavaş yavaş yol alırken, geminin tam karşısında karanlık okyanus sularının içinden yükselen büyük bir buzdağı büyük bir şaşkınlık yarattı. Birkaç dakika içerisinde, Titanic neredeyse geminin kendisi kadar büyük olan bu dev buzdağı ile çarpıştı. Çarpışmada o dev gemi sanki dev bir konserve kutusundan başka bir şey değilmiş gibiydi.

Okyanus suları, geminin alt kısımlarını kısa sürede bastı ve 25 dakika içerisinde yolcular cankurtaran sandallarına hücum etti. Cankurtaran sandallarındaki yolcular, güverteye tutunmaya çalışan yüzlerce çaresiz yolcunun gemi Atlantik'in dondurucu sularına gömülmeden önceki son dakikalarını sessizce izlemek zorunda kaldı.

1 600'den fazla kişinin trajik biçimde hayatını kaybetmesi, dünya çapında yankı yarattı. Geriye dönüp bu korkunç kazaya sosyolojik bir gözle baktığımızda, bazı yolcuların diğerlerinden daha fazla hayatta kalma şansının olduğunu görürüz.

O dönemde, cankurtaran sandallarına ilk önce kadınlar ve çocuklar bindirilmişti, böylece ölenlerin % 80'i erkekti. Sosyal sınıf olgusu da önemli bir etkendi. Birinci sınıf bileti olan yolcuların % 60'tan fazlası kurtarılmıştı; çünkü onlar her şeyden önce uyarıların kolayca duyulabildiği ve cankurtaran botlarına ulaşabildiği daha üst kısımlarda yolculuk ediyorlardı. İkinci sınıf yolcuların yalnızca % 36'sı hayatını kurtarabilirken, geminin alt kısımlarında yolculuk eden üçüncü sınıf yolcuların ancak % 24'ü boğulmaktan kaçabilmişti. Titanic faciasında, sınıf olgusu yolculuk kalitesinden de öte bir anlam taşıyordu; bu dosdoğru bir ölüm kalım meselesiydi.

Kaynak: MACIONIS, John J. and Ken PLUMMER, Sociology a global introduction, Prentice Hall, 1998.

DİKKAT

Bu üniteye ele alınacak konuları daha iyi anlayabilmeniz için toplum, toplumsal yapı gibi konuları öğrenmiş olmanız gerekir.

GİRİŞ

Her toplum, üyelerine onların sahip oldukları özelliklere göre davranır. Örneğin, yaşlılarla gençlerin, kadın ve erkeklerin durumları farklılık taşır. Dolayısıyla toplumda farklı bir muamele görürler. Bu ayırım başka alanlar için de geçerlidir. Örneğin, bazı toplumlar üyelerini; sahip oldukları renk, dini inanç, eğitim düzeyleri, fiziksel güçleri açısından da ayırarak onları farklılaştırmaktadır.

İşte sosyolojide bu ayırma sosyal eşitsizlik denmektedir. Diğer bir deyimle bir toplumda yaşayan insanların mevcut sosyal ödüller olan, zenginliğe, güce ve prestije ulaşma düzeylerindeki farklılıklar bu eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır.

Hemen her toplumda bu faktörlerin adil bir biçimde dağılmadığını görmekteyiz. Kimi insanların daha zengin, kimilerinin daha fakir, kimilerinin daha saygın, kimilerinin daha güçlü olduğunu görüyoruz. Toplumun bu şekilde bir iktidar ve prestij hiyerarşisi oluşturacak biçimde sınıflara ya da katmanlara ayrılması tüm tarih boyunca sosyologların ilgisini çekmiştir.

Atalarımızın küçük gruplar halinde yaşayıp avcılık ve toplayıcılıkla geçindiği dönemlerde, sosyal eşitsizlikler çok yoğun değildi. Bir kişinin diğerlerinden üstünlüğünü sağlayan şey, belki onun avlanmadaki ustalığı, nişancılığı ve akıllı olmasına bağlıyordu. Ancak, toplumlar kalabalıklaştıkça, karmaşıklaştıkça bireyler arasındaki farklılıklar artmaya ve statü farklı kriterlere bağlanmaya başlamıştır.

Dolayısıyla bir toplumun içersinde yaşayan insanlar arasında çeşitli kategoriler oluşmuştur. Genelde bu gruplara katman ya da "strata" denilmektedir. Bu katmanlar, kendi katmanlarındaki insanlarla kendilerini eşit olarak görmekte, ancak daha alt ya da üstteki katmanlarla farklılık taşımaktadırlar. Böyle bir eşitsizlik toplumsal yapıda varlığını sürdürmekte, hatta nesilden nesile aktarılmaktadır.

Dolayısıyla güç ve zenginliğe bazı insanlar daha dünyaya gelmeden sahip olmakta, doğduktan sonra da bu gücü kullanarak kendinden sonrakilere aktarmaktadır. Bu güçle ya da zenginlikle doğmayan ya da sahip olmayan insanlar ise daha aşağı tabakadan insanlar olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla bazı insanlar toplumda daha imtiyazlı olarak yer almakta, bazı insanlar ise toplumsal ödüllere ulaşabilmek için büyük bir çaba sarfetmek durumunda kalmaktadırlar.

İşte bu yapısal eşitsizlikler ve farklılaşmalar toplumsal tabakalaşmayı oluşturmaktadır. Ancak insan toplumları sadece farklılaşmış yapılar değildir. Aynı zamanda farklılaşmış etkinlikleri ve rolleri değerlendiren, onlara farklı değerler kazandıran dinamik sistemlerdir. Bu değerlendirme daha yüksek, daha alçak, daha iyi ve ya kötü olabilir.

İşte bu farklılaşmalar ve değerlendirmeler, toplumsal tabakalaşmanın temellerini oluşturmaktadır. Böylece toplumsal tabakalaşma, toplum içinde arzulanan ve nadir olarak bulunan ödüllere, kaynaklara ve imtiyazlara ulaşma çabasıdır. Çağımızda bütün üyelerin eşit olduğu toplumlara rastlamak çok zordur. Aksine modern toplumlar insanların tabakalaşmış bir yapıda bulunduğu oluşumlardır. İşte sosyologların görevi bu olguyu açıklamak, nedenlerini araştırmak, tabakalaşmanın insanlar üzerindeki etkilerini incelemektir.

Bir toplumda yaşayan insanların mevcut sosyal ödüller olan, zenginliğe, güce ve prestije ulaşma düzeylerindeki farklılıklar eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır.

Toplumsal tabakalaşma, toplum içinde arzulanan ve nadir olarak bulunan ödüllere, kaynaklara ve imtiyazlara ulaşma çabasıdır.

TABAKALAŞMA SİSTEMLERİ

Tabakalaşma sistemleri bir toplumdan, diğer bir topluma o toplumların ne derece açık ya da kapalı olduklarına bağlı olarak farklılık taşır. İşte bu doğrultuda tabakalaşma sistemleri kapalı, açık ve yarı açık sistemler olarak üçe ayrılır. Kapalı sistemler olan kast ve kölelik sisteminde katmanlar arasındaki sınırlar çok kesin ve belirgindir. İnsanlar hangi kast ya da katmanda doğarlarsa, yaşam boyu bu kastın üyesi olarak bulunmak durumundadırlar. Yani bireylerin statülerini değiştirme olanağı yoktur, köle doğan kişi, köle olarak yaşantısını sürdürür ve ölür.

Açık sistem olan sınıf sisteminde ise, birey içinde bulunduğu pozisyonu her zaman değiştirme olanağına sahiptir. Diğer bir deyimle katmanlar arasındaki sınırlar çok esnektir ve insanların statülerini değiştirme fırsatları mevcuttur. Kişi orta halli bir memur çocuğu olarak dünyaya gelir; ancak başarıları ve tanınan fırsatları değerlendirebilmesiyle çok yüksek pozisyonlara gelebilir. Şimdi bu sistemleri incelemeye çalışalım.

Kölelik ve Kast Sistemi

Köle; "Hukuka ve göreneklere göre bir başkasının malı sayılan, hiç bir hakka sahip olmayan bir mal" olarak tanımlanır. Eşitsizliğin en aşırı biçimidir. Burada köle sahibi, emrindeki köleye her istediğini yapabilir ve bu davranışından dolayı hiç kimseye hesap verme durumunda değildir. Köleleri birbirine bağlayan ve koruyan hukuki bir temel yoktur.

Köleler kendi aralarında evlenebilirler; ancak köle sahibi kölenin ailesini istediği an dağıtabilir. Köleler vatandaşlık hak ve hürriyetlerine sahip değildir. Genelde köleliğin ırkçılığa dayandığı söylenebilir de bu doğru değildir. Genelde köleliğin üç temel nedene dayandığı savunulur. Bunlardan birincisi, insanın bir kimseye olan borcudur. Bazı kültürlerde borcunu ödemeyen kimse borç aldığı bireyin kölesi olur. İkinci neden bir suç işlemek veya kanuna karşı gelmektir. Yani, suç işleyen insanı öldürmek yerine, ölen kişinin ailesine esir olarak verilir ve cezasını bu aileye hizmet ederek geçirir. Bu hırsızlıkta da benzer biçimde uygulanır. Üçüncü neden ise savaşta esir düşmektir. Bir grup insan bir yeri işgal ederse, yenik düşen insanlar yenenlerin kölesi olur.

Tarihte bu nedenle ilk esirler kadınlar olmuşlardır. Modern çağdan önce, bir kabile bir diğer kabileyi basarsa önce erkekleri öldürür ve kadınları köle olarak kabilesine götürürdü. Kadınlar cinsel nedenlerle kullanılır veya kabiledede ilave bir işgücü olarak hizmet ederlerdi.

Köleliğin bugün mevcut olup olmadığına ilişkin tartışmalar daha hala sürüp gitmektedir. Bazı araştırmacılar, Sudan ve Moritanya gibi ülkelerde hâlâ daha bunun var olduğunu savunmaktadırlar (Jacobs, 1995). Yani köyleri basılan evleri yıkılan ailelerin çocukları birkaç dolar karşılığı satılmakta veya birkaç tavuk ile değiştirilebilmektedir.

Kadınlar ise daha yüksek ücretle seks için kullanılmak veya işte çalıştırılmak amacıyla satılmaktadırlar. Her ne kadar bu ülkelerin başkanları bunları inkar etse de bazı televizyon programlarında kadınların ve çocukların zincire vurulmuş haldeki durumları gösterilmektedir.

Kast ise kapalı bir toplumsal tabakalaşma sistemi olup bireyler kast içindeki statülerine doğumlarıyla sahip olmaktadır ve bu statü yaşam boyu aynı kalmaktadır. Bu nedenle kast üyeleri edinilmiş bir statüye sahiptirler ve bu statülerini değiştirme olanakları yoktur. Böylece birey kendi çabalarıyla kontrol etme olanağı

Kast kapalı bir toplumsal tabakalaşma sistemidir ve bireyler kast içindeki statülerine doğumlarıyla sahip olmaktadır ve bu statü yaşam boyu aynı kalmaktadır.

olmadığı bir kastın içinde doğmakta ve bu pozisyonu yaşam boyu sürdürmektedir. Bu nedenle bireyin pozisyonu ailesinin pozisyonunun aynısı olmaktadır. Kast sisteminde karışıklıları önlemek için grup içi evlenmeler (endogami) sözkonusudur. Yani aynı sosyal kategorideki insanların birbirleriyle evlenmesine izin verilir. Kastlar arasında evlenmeler kesinlikle yasaktır. Bu şekilde mevcut kastların saflığı sağlanmaktadır.

Kast sistemi eskiden çok yaygın olmakla birlikte çağımızda giderek azalmaktadır. Çağımızda Kuzey Afrika'da, Orta Doğu ve Asya'da izlerine rastlanmaktadır. 1981 Birleşmiş Milletler raporlarına göre sayıları toplam beş yüzbin kadardır. Çağımızda en yaygın olanı Hindistan'da mevcut olan sistemdir. Hindistan'daki kast sisteminde şu ana kastlar vardır.

- **Brahmanlar:** Rahipler
- **Kişatriyalar:** Soylu Savaşçı, Prens ve Prensesler
- **Vaişyalar:** Tüccarlar, İşadamları ve Çiftçiler
- **Sudralar:** Köle ve İşsizler, hünersiz kişiler
- **Dokunulmazlar ve kast dışı kimseler:** Toplumdaki en kötü ve kirli işleri yapanlar

Hindistan'daki bu sistem 1949'da hukuki açıdan ortadan kaldırılmış olmasına rağmen, tarım kesimlerinde hala daha mevcudiyetini sürdürmekte ve milyonlarca insanın yaşamını etkilemektedir. Hindistan'daki kast sistemi dinsel bir dogmaya dayalıdır. Yukarıda belirtilen kastların altında, alt kastlar olarak nitelenen "Jatiler" mevcuttur. Jati bir ölçüde bir meslek grubunu oluşturmaktadır. Kast sistemini diğer tabakalaşma sistemlerinden ayıran iki özellik:

- Dinsel bir temele dayalı olması,
- Kast üyelerinin statü sürekliliği bulunmasıdır.

Bu katı sistem değişmeyen kalıtımsal eşitsizlikler yaratarak Hindistan'da birleştirici bir fonksiyon görmesi gerekirken tersine bir fonksiyon görmüş, çeşitli din ve soy kümeleri arasındaki zıtlıkları arttırarak, mevcut durumu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bu nedenle özellikle kentsel alanlarda artık bırakılmış bir sistemdir.

Yakın zamana kadar Güney Afrika'da da kast sistemine benzer bir sistem mevcuttu. Hollanda kökenli ve kendilerini Afrikaner diye adlandıran bir grup, hükümeti polis ve askeri teşkilatı elinde tutup "Apartheid" denilen bir ırk ayrımcılığı yaratmıştır. Kanunlara göre dört farklı ırk mevcuttu. Avrupalılar (Beyazlar), Afrikalılar (Siyahlar), Renkliler (Karışık ırklar) ve Asyalılar. Her grubun yaşadığı, çalıştığı yer ve gideceği okul daha önceden belirlenmişti.

Hatta, denize girebilecekleri yer, film seyredecekleri sinemalar bile farklıydı. Yıllar süren mücadeleler sonucunda bu kast sistemi yıkılmıştır. Her ne kadar artık siyahlar geçiş izni taşımaları, kamu yararına olan yerler herkese açık olmasına rağmen, hâlâ daha durum beyazların üstünlüğüne dayalıdır, siyahlar daha zor şartlarda yaşamaktadırlar. 1994'te siyahi lider Nelson Mandela'nın seçimi kazanıp başa geçmesine rağmen, beyazlar toplumsal kurumlarda üstünlüklerini sürdürmektedirler.

Köle ne demektir? Güney Afrika'daki sistem sizce kast sistemine benzerlik gösteriyor mu, neden?

SIRA SİZDE

Zümrelerin toplumda yerine getirdikleri en temel dört görev; politik, askeri, dini ve ticaridir. Ancak sistem toplumsal koşullara ayak uyduramadığı için zamanla çağdışı kalmıştır.

Zümreler

Zümre biçimi tabakalaşma, kast ve kölelik sisteminden biraz daha açık bir sistemdir. Bu sistem Avrupa'da feodal çağda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu sistemin bazı görüntülerini Arabistan'da ve Güney Amerika'da aristokrasinin kalıtımla geçtiği yerlerde hâlâ daha görebilmekteyiz. Zümreler yasaya dayanır ve hukuksal bir sistemdir.

Yasa eşit olmayan zümreler oluşturur ve onların varlığını korur. Zümrelerin toplumda yerine getirdikleri bazı görevler vardır. En temel dört görevi ise; politik, askeri, dini ve ticaridir.

Feodal çağda Avrupa'da egemen olan şu zümreleri görüyoruz:

Kraliyet ailesi, (Hanedanlar),

Soylular,

Özgür yurttaşlar,

Serfler,

Köleler.

Bu sistemde rahipler de soylular içinde yer almıştır.

Kral ailesi bu sistemde son derece önemlidir. Çünkü bu aile lütuf ve ihsanlarıyla tüm tabakalaşma sistemini belirleyebilir. Kral ayrıca, sosyal hareketliliğin de temelidir. Bireyleri soylu, soyluları ayrıcalıksız insanlar yapabilir. Sıradan kimsele-re toprak verebilir ya da geri alabilir. Kral ülkenin temsilcisi, aynı zamanda başkomutandır. Orduyu toplar, örgütler ve yönetir.

Soylular ise büyük itibarı olan aristokratik ailelerdir. Zamanla savaş sırasında süvariler önem kazanınca soylular, atlı şövalyeler olarak ortaya çıktılar. Kral; ordusuna güç katan, savaşlarda başarı gösteren şövalyelere, kendilerinin ve askerlerinin masrafını karşılamak amacıyla bir yasal mukavele ile toprak verdi. Buna "tımara" denirdi. Bunlar önce askeri hizmet karşılığı verilirken, sonradan idari hizmetler ya da resmi görevler karşılığı olarak da ihsan edildi.

Bu toprakları alan soylular, toprağını daha küçük bölümlere ayırarak başkalarına hizmet karşılığı verebiliyorlardı. Bu hizmet kısmen ekonomik, kısmen de askeri idi. Toprak sahibi aynı zamanda o toprağın üstünde yaşayan köylüleri de besliyordu. Bu şekilde üreticiler yani köylüler (toprağa bağlı yaşayanlar), toprakla birlikte satılıyor ya da değiş tokuş ediliyordu. Bunlardan bir kısmı serf durumunda idi, hür değildi. Bir kısmı ise yarı hür bir durumda fakat yaşamları toprağa bağlı idi. Tüccar ve zenaatkarlar ise toprağa bağlı olmaksızın kasabalarda yaşarlardı. Kasabalar, ilk kuruluşlarında korunmak amacıyla soyluların yaşadıkları kale ve şatoların yanına kurulmuşlardı. Daha sonraları ticaret ve mesleklerin gelişmesi ile ilk meslek kuruluşları olan loncalar kurulmuştur. Loncalar böylece, işçi, meslek, dini organizasyonların birleşimi sonucu ortaya çıkmışlardır. Tüccar ve zenaatkarlar loncaları ya yasal olarak kapalı ya da çeşitli yollarla girişi zorlaştırılmış, babadan oğula geçen meslek üyelerinin örgütleriydi. Bu kapalı sosyal sistemde yine bir hareketlilik sözkonusuydu. Zenginleşen tüccarlar, krala sağladıkları mali yardımlar karşılığında soyluluk ünvanları satın alabiliyorlardı.

Kiliselerin de kendi içlerinde bir hiyerarşik yapıları vardır. Keşişlik, rahibelik, rahiplik, piskoposluk, papalık gibi. Bunların evlenmeleri yasaklanmış olup, kendini dine vermiş kimselerdir. Bu kimseler toplumsal katmanlar arasında üst soylular grubuna dahildirler.

Zümreler bu özelliklerini 18.yy'a kadar sürdürüp ve 150 yıl içinde ortadan kaybolmuşlardır. Sistem toplumsal koşullara ayak uyduramadığı için zamanla çağdışı kalmıştır.

Sınıf ve Statü Sistemi

Buraya kadar incelediğimiz kölelik, kast ve zümre sistemleri ekonomileri tarıma dayanan toplumlar için, zaman içerisinde görülmüş tabakalaşma biçimleridir. Bu toplumlar dinin, geleneklerin toplumu şekillendirmede ağır bastığı hatta tabakalaşmayı da doğrudan etkilediği bir yapıya sahiptirler. Buna karşın sınıf sistemi, endüstriyel toplumların karakteristik gruplarıdır. Burada din ve geleneklerden çok makinalaşma, üretim araçlarına sahiplik ve teknoloji önem kazanmaktadır. Toplumsal sınıf, endüstriyel toplumlarda defacto (yasal ya da dinsel tanımlamayı gerektirmeyen), kapalı değil, nispeten açık gruplardır.

Bu sistemin en önemli özelliği insanların hareketliliğine izin vermesidir. Diğer bir deyimle insanlar, üyesi oldukları sınıfsal gruplar içinde her zaman yükselme veya düşme olasılığına sahiptirler. Sınıfları ayıran sınırlar kesinlikle katı değildir. İnsanların sınıf içinde veya toplum içindeki durumlarını yükseltebilme şansı aldığı eğitime veya çalışmasına bağlıdır. Ancak yine de bazı şartlarda aile temeli veya ailenin sosyo ekonomik durumu çocuğun ilerlemesinde veya ilerleyememesinde bir etken olabilmektedir. Doğduklarında iyi bir aile temelinde sahip olanlar mevcut sosyal basamakları daha çabuk tırmanabilirlerken, doğuştan böyle bir şansa sahip olmayanların bu merdivenleri hızlı tırmanabilme şansı çok fazla olmamaktadır.

Sınıf kavramı insanların toplum ve ekonomik pozisyonlarına göre ister bu pozisyonun bilincinde olsun ister olmasın bölünmeleridir. Statü ise toplumdaki bir bölünmeyi temsil etmez, birçok faktör tarafından belirlenen bir pozisyonu içerir. Ancak bu faktörler sadece ekonomi ile kısıtlı değildir.

Sanayi toplumlarında toplumsal tabakalaşma durumu, toplumsal sınıfların yanısıra, statü gruplarının varlığı ile karmaşık bir görünüm kazanmıştır. Bu iki olgu arasındaki ilişkiyi ilk gören Max Weber olmuştur. Weber sınıfların üretim, mal ve hizmetlerin elde edilmesiyle ilgilerine göre tabakalandığını, statü gruplarının ise belirli bir yaşam biçimi (hayat tarzı) ile ifade edilen tüketimlerinin ilkelerine göre tabakalandığını söylemektedir.

Sınıf sistemi, endüstriyel toplumların karakteristik gruplarıdır. Burada din ve geleneklerden çok makinalaşma, üretim araçlarına sahiplik ve teknoloji önem kazanmaktadır.

Sınıf kavramı insanların toplum ve ekonomik pozisyonlarına göre ister bu pozisyonun bilincinde olsun ister olmasın bölünmeleridir.

Statü grupları tüketim ilkelerine göre tabakalanır.

Buraya kadar tarih boyunca hemen her toplumda, bireyler arasında çeşitli eşitsizliklerin olduğunu gördük. Her toplumda belirli toplumsal roller ve bu farklı rollerle atfedilen farklı ödüller (gelir, prestij, otorite) vardır. Bazı roller yönetilmeyi bazıları da yönetmeyi gerektirir. Bireyler arasında gelir farklılıkları da bulunabilir. Her toplum, o toplumda karşılanan fonksiyonların bedelini farklı ücret ve barem sistemi ile ödeyebilir. Bazen de bu roller farklı saygınlıklara yol açabilir. Örneğin, doktor ve temizlik işçisinin rolleri gibi.

Toplum içindeki bireyler işgal ettikleri mevkilere göre derecelenmekte ve değerlendirilmektedirler. Bu mevkileri de onlara belirli bir saygınlık, kuvvet kazandırmaktadır. Ancak, insanlar sadece belirli bir gelir ölçütüne dayanarak bir toplumsal sınıfın oluşmasına neden olamazlar. Örneğin; bankacı, doktor, mimar, profesör, bakan gibi farklı gelir gruplarını bir toplumsal grup kılacak, ortak düşünce ve eylem oluşturabilecek bir sınıf olarak düşünemeyiz.

Çünkü, bir toplumsal sınıftan söz edebilmek için, gerçek toplumsal grupların bir makro grup oluşturmaları ve bu grubun birlik ve bütünlüğünün çeşitli yollarla ispatlanması gerekir.

Görüldüğü gibi sınıf açık bir tabakalaşma sistemidir ve ekonomik temele dayalıdır. Dolayısıyla toplumun bireyleri ekonomik gelirlerini yükselttikleri biçimde ve oranda farklı sınıflara üye olmaktadır. Bu sistemde katmanlar arasındaki sınırlar ve bağlar çok daha esnektir.

Bireyin statüsü aile üyelerinin gelirlerine bağlı olarak yükselip alçalmaktadır. Bunun yanı sıra farklı sınıflara üye olanların evlenmelerini yasaklayan bir yasa da mevcut değildir. Bu nedenle bir sınıfa üye olmak bir ölçüde kazanılmış bir statüdür. Burada birey bir ölçüde statüsünü kontrol etme olanağına sahip olmaktadır.

Çağımızda hemen her toplumda, birbirinden az çok farklı olsa da bir sınıf sistemi mevcuttur. Örneğin, tarıma dayalı toplumlarda genelde iki tür sınıftan söz edilmektedir. Bunlardan birincisi toprağın sahibi ve zengin olan küçük bir sınıf, ikincisi ise çok büyük ve fakir olan köylü sınıfıdır. Endüstriyel toplumlarda ise üçlü bir sınıf sistemi mevcuttur. Küçük ve zengin bir üst sınıf, orta büyüklükte genelde profesyonel ve beyaz yakalı işçilerden oluşan bir orta sınıf, son olarak da hünersiz ya da yarı hünersiz işsizlerden oluşan ve mavi yakalı olarak da tanımlanan bir işçi veya emekçi sınıfı.

Toplumsal sınıflar maddi ve kendiliğinden oluşan gerçeklerdir. O halde bir toplumun üretim sürecinde belirli ve benzer bir rol oynayan ve aşağı yukarı aynı benzer ilişkileri yaşayan insanlar bütünü olarak toplumsal gerçekler, toplumsal sınıfları oluşturmaktadırlar.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KURAMLARI

Bu konu üzerinde durulması gereken iki kuram bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Karl Marx'ın çatışma modeli ve sınıfların ortaya çıkışı ile ilgili öne sürdüğü model, diğeri de A.B.D. deki toplum bilimcilerin ortaya attığı Fonksiyonalist veya Görevselci modeldir.

Marx ve Çatışma Modeli

Sınıf kavramı ilk defa Marx tarafından ortaya atılmamakla beraber, kendisi bu kavramın endüstriyel toplumlardaki önemine değinmiş ve dikkatleri çekmiştir. Marx kuramını 1800'lerin İngiltere'sinde endüstrileşmenin en ileri olduğu bir ülkede geliştirmiştir.

Marx toplumsal sınıflardan sık sık ve çok söz etmesine rağmen zaman zaman tutarsız tanımlamalar da yapmıştır. Marx için sınıf, bir makro grubun üretim sürecinde belirgin bir mevkii işgal etmesi demektir. Böylece bir sınıfın varlığını belirten özellik, onun üretim sürecindeki mevkii veya pozisyonudur.

Marx'tan toplumsal sınıfların tanımını sınıf mücadelesinden bağımsız olarak ele almak pek mümkün değildir. Diğer bir deyişle Marx'a göre tarih, sınıflararası bir mücadeledir. Toplumsal sınıflar da bu mücadelede yer alan en belirgin ve büyük bir role sahip aktörlerdir.

Toplumsal değişme ise Marx'a göre üretim araçlarına sahip olan grupla (burjuvazi) sahip olmayan grubun çatışması sonucu ortaya çıkan bir olgudur. Marx'a göre işçi sınıfı, emeğin kullanım değeri ve piyasa (değişim) değeri arasındaki fark olarak tanımlanan artı değeri üretir. Burjuvazi ise bu değere sahip çıkar. Burjuvazi üretim araçlarına sahip olduğu için bu değeri elinde tutmaktadır. Böylece Marx'a göre toplumdaki haksızlıklar özel mülkiyete dayanır.

İnsanlar ilk çağlarda tarımla uğraşırken toprağa kimse sahip olmadığı için kimse kimseyi sömürmemekteydi. Ancak, Marx özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla köle sahipleri köleleri, asiller asil olmayanları ve köylüleri, kapitalizmle birlikte de burjuvazi, çalışan emekçileri veya kendi deyişle proletaryayı sömürmeye başladı. Böylece üretim araçlarına sahip olan katmanla, olmayanlar arasında bir mücadele doğdu. Ancak, bu iki sınıf arasındaki ilişki sabit değil, dinamik bir ilişkidir.

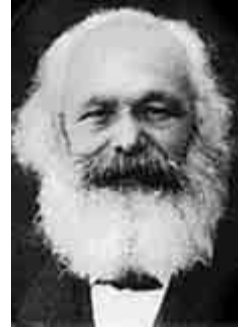
Çünkü, sınıflar arasındaki ilişkiler geliştikçe bir yandan sermaye birikir, diğer yandan çalışanlar ancak karınlarını doyuracak miktarda -hatta bazen daha az- para kazandıkları için fakirleşirler. Bu fakirleşme süreci içinde sömürücü varlık burjuvazi, sömürdüğü büyük kitlelerle karşı karşıya gelir. Toplumdaki haksızlıklar arttığı için sistem bir noktada çatlar ve Marx'ın devrim olarak nitelendirdiği olay meydana gelir. Diğer bir deyimle sınıf çatışmasının giderek artması sonucu sistemin çatlama devrimi doğurur. Devrim sonunda herkes işçi sınıfına dahil olacağı için Marx zamanla, sınıfsız topluma ulaşacağını söyler.

Marx'a göre burjuvazi ve proleteryanın çıkarları birbirine tamamiyle zıttır. Ekonomik üretimi elinde bulunduranlar (fabrikalar ve büyük çiftlikler) karlarını maksimize etmek çabasında dırlar. Buna karşın işçiler ise ücretlerini ve diğer gelirlerini arttırma mücadelesi içindedirler. Ancak kapitalistlerin elinde tuttıkları ekonomik güç, onlara bir takım politik etkinliklere katılma hatta mevcut politikayı değiştirme olanağı vermektedir. Bu nedenle proleteryanın ortaya attığı bir takım organize tepkileri giderebilme olanağına sahiptirler.

Ancak işçiler organize bir gücü oluşturamamalarına, hatta bir sınıf olduklarının bilincinde olmamalarına rağmen, zamanla bir sınıf üyeliği oluşturabilmektedirler. Marx buna sınıf bilinci demektedir. Böylece sınıf bilinci ile işçi sınıfı, burjuvazi ile olan ilişkilerinin farkına varmakta ve buna uygun davranışlar geliştirme çabasına girmektedir. Bütün bu çabalar sonucunda ise amaç, sınıfsız bir topluma ulaşmaktır. Bu da ancak proleteryanın bilinçlenip bir ordu kurup, mevcut sistemi yıkıp, özel mülkiyeti ortadan kaldırmasıyla mümkün olacaktır.

Marx'a göre toplumların tarihi, sınıflar arasındaki mücadeleler tarihidir. Toplumsal sınıflarda devirlerinin ekonomik ilişkilerinin ürünüdürler. Böylece Marx ta-

Marx'a göre sınıf, bir makro grubun üretim sürecinde belirgin bir mevkii işgal etmesidir. Buna göre bir sınıfın varlığını belirten özellik, onun üretim sürecindeki mevkii veya pozisyonudur.

Siyasette ve Sosyolojide etkileri hala süren Karl Marx

Marx'a göre toplumların tarihi, sınıflar arasındaki mücadeleler tarihidir. Toplumsal sınıflarda devirlerinin ekonomik ilişkilerinin ürünüdürler.

rihte her zaman bir toplumun ekonomik yapısının (alt yapının), üst yapıyı ve üst yapısal kurumları oluşturduğunu ispatlamaya çalışır.

Marx sınıflar arası mücadelenin temel nedeni olarak, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti gösterir. Bu modele göre tarihi açıdan iki önemli sınıf, burjuva ve proleteriyadır. Ancak Marx toplumda diğer grupların ve mesleklerin olduğunu da farkındadır. Zenaatkar, serbest meslek elemanları, memurlar, teknik adamlar gibi. Ancak bu sistem içerisinde anlamlı olan iki ilişki vardır: Üretim araçlarına sahip olanlar; bir başkası için çalışan veya emeğini kiralayanlar.

Marx'a göre toplumsal gruplar giderek önemlerini kaybedecek ve iki sınıftan biriyle bütünleşecektir. İki büyük grup böylece, önce ekonomik daha sonra da zorunla olarak siyasal mücadelenin temel öğeleri olarak belireceklerdir. Ancak, Marx'ın diğer meslek gruplarının soyutlayarak önerdiği ikili sınıfsal yapı, bugün artık bir orta sınıf gerçeği ile karşı karşıyadır. Ancak, bunların üretim sürecinde nasıl bir yer kapsadıkları, artı değerlerin paylaşılmasına katılıp katılmadıkları ya da aksine emeklerini satma durumunda olup olmadıkları tartışma konusudur.

Orta sınıf gerçeği nedeniyle Marx'ın sözünü ettiği bu ikili yapının geçerliliği zayıflamıştır. Çünkü, mühendislerin, büro memurlarının, zenaatkarların yani sanayide daha fazla işgücü istihdam eden hizmet sektöründe bulunanların, üretim sürecindeki mevkilerinin hangi ölçütlere göre belirleneceğini, Marx'a göre açıklamak mümkün değildir. Marx'ın önerdiği iki katmanın arasına bir üçüncü toplumsal unsur karışmış bulunmaktadır.

Marx'ın görüşlerini, çağımıza tam anlamıyla uygulamamız pek olası gözükmemektedir. Her şeyden önce Marx görüşlerini endüstrileşmenin başlangıç dönemlerinde, endüstriyel koşulların en ağır olduğu bir çağda kaleme almıştır. Dolayısıyla içinde bulunduğu şartlar, düşüncelerini de yoğun bir biçimde etkilemiştir. Artık insanlar onsekizinci yüzyılın o ağır koşullarında yaşamamaktadırlar. Sömüren ve sömürülen ilişkisi o çağlarda olduğu gibi değildir.

Yukarıda da belirttiği gibi artık gittikçe genişleyen bir orta sınıf, yeni yeni mesleklerin ortaya çıkışı Marx'ın fikirleriyle uyum içinde değildir. Tarih içerisindeki birçok yeni gelişmeler, insanlık yolunda atılmış birçok yeni atılımlar sözkonusudur. Özellikle, ücret, emeklilik hakkı, sosyal güvenlik, kıdem ve sendikalaşma yolunda çok olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Artık, işçi sınıfının yoğun bir biçimde ezilmesi sözkonusu değildir.

Günümüzde insanlar başkaları için oldukları kadar kendileri için de çalışmakta, kendi açtıkları şirketlerde hizmet vermektedirler. Bugün birçok mavi yakalı endüstri işçisi ya da ustabaşısı beyaz yakalı memur sınıfından çok daha fazla ücret alabilmektedir. Bu nedenle Marx'ın ortaya attığı radikal fikirleri, çağdaş topluma uygun hale getirecek bir takım çabalara ihtiyaç vardır.

SIRA SİZDE

Marx toplumsal değişmeyi nasıl açıklamaktadır? Marksist kuram toplumsal tabakalaşmayı açıklamada neden yetersiz kalmaktadır?

Dahrendorf ve Marx

Dahrendorf, Marx'ın sınıf kuramını değiştirmeye çalışan ve ona önemli katkılarda bulunmuş bir Alman toplumbilimcisidir. Kendi sosyolojisinin temel amacı, Marx'ı ve kuramını eleştirmek olan Dahrendorf, Marx'ın çatışmalar sosyolojisine yaptığı dört katkıyı şu şekilde sıralar:

- Marx, her toplumda çatışmaların sürekliliğini ortaya koymuştur.
- Çatışmaların zorunlu olarak iki grubu zıtlastırıldığını söylemiştir.

Dahrendorf, toplumsal çatışmaların yapısal kaynağının üretim araçlarının mülkiyetinin eşit olmayan dağılımında değil, otoritenin eşit olmayan dağılımında görür.

- Çatışmaların tarihin hareketlendiricisi olduğunu anlamıştır.
- Toplumsal değişmeyi sınıf mücadelesi veya çatışması ile açıklamıştır.

Dahrendorf kendi sınıf kuramını otorite temeline göre analiz etmeye çalışmıştır. Kendisi toplumsal çatışmaların yapısal kaynağının üretim araçlarının mülkiyetinin eşit olmayan dağılımında değil, otoritenin eşit olmayan dağılımında görür.

Dahrendorf otoriteyi Weber'den esinlenerek tanımlar. Weber'e göre otorite "özgür bir içeriğe sahip bir düzenin, belirli bir insan grubunun itaat etmesini sağlayabilme olasılığıdır". Bu tanımla, otorite iktidardan ayırt edilmektedir. Dahrendorf, otorite dağılımı olmayan bir organizasyonun temel ögesinin otorite olması, toplumdaki çatışmanın varlığının bir kanıtıdır demektir.

Yine toplumsal yapıdaki çatışmanın sürekliliği çatışmanın yapısal ökeni ile açıklanır. Dahrendorf, Robinson ve Kelly'nin deyimleriyle otoriteyi iki bölümlü bir şekilde incelemekte ve otoriteye sahip olan (yöneten bir sınıf) ile otoriteye sahip olmayan (otoriteye boyun eğenler) arasında bir mücadele olduğunu belirtmektedir.

Otoriteye sahip olanlar, (yöneten sınıf) Marx'ın kapitalist sınıfına benzer ve sahip oldukları pozisyon ve mevkileri ellerinde tutmak isterler. Boyun eğenler ya da otoriteye sahip olmayanlar ise ikinci sınıf ezilenlerden meydana geldiğinden otorite ilişkisini değiştirmek amacındadırlar. Dahrendorf'a göre emredenlerle boyun eğenlerin çıkarları karşıt çıkarlardır. Çıkarlar çatışması iki grubu karşı karşıya getirir. Emredenler düzeni değiştirmemek, boyun eğenler ise değiştirmek amacıyla mücadele ederler. Dahrendorf bilinçlenme üzerine de önemli katkılarda bulunmuştur.

Marx ve Dahrendorf sınıf bilinçlenmesi konusunda aynı şeyleri söylememekle beraber aralarında benzerlik vardır. Dahrendorf'a göre yönetilenler kendi çıkarlarının bilincinde ve farkında değillerdir. Dahrendorf bunlara "gizli çıkarlar" der. Yönetilenlerin bunun farkında olmadıklarını da söyler. Dahrendorf bu grubun artık çıkarlarını bilmesini ve açıklamasını ister.

Böylece, bu grubun bilinçleneceğini, çıkarlarını koruyacağını ve toplumdaki otorite ilişkilerini değiştirmek için çaba göstereceğini belirtir. Ancak, bu çaba ihtilal yaratmak gibi bir çaba değildir. Diğer bir deyimle Dahrendorf, çözümü Marx'da olduğu gibi bir ihtilale dayandırmaz. Marx, sınıf çatışmasının kaçınılmaz olarak devrimle sonuçlanacağını sanmıştır. Oysa, Dahrendorf'a göre sınıf mücadelesi devrimden başka sonuçlarla da gerçekleşebilir. Örneğin, egemen sınıfların yeni fikirler kazanması sonucu devrim etkenleri ortadan kalkabilir.

Marx'taki sınıf bilinci ile Dahrendorf'daki çıkarların ortaya konulması fikri hep alt sınıfların rahatsızlığı nedeniyledir. Bu olgu çalışanların düşük mevkilerini yükseltmek amacıyla yaptıkları girişimleri ve hareketleri ifade eder. Dahrendorf'un analizleri Marx'ınki kadar köktenci olmamakla beraber bilinçlenme olgusu her ikisinde de ortaktır.

Marx, sınıf çatışmasının kaçınılmaz olarak devrimle sonuçlanacağını ileri sürerken Dahrendorf'a göre sınıf mücadelesi devrimden başka sonuçlarla da gerçekleşebilir.

Dahrendorf hangi noktalarda Marx'dan ayrılmaktadır?

SIRA SİZDE

Fonksiyonalist (Görevselci) Yaklaşım

Bu model Kingsley Davis ve Wilbert Moore tarafından ileri sürülmüştür. Bu görüş insanların nasıl ve ne biçimde tabakalaştığını, fonksiyonel bir yaklaşımla açıklamaya çalışır. Tabakalaşmanın toplumun devamının varlığının korunabilmesi için zorunlu olduğunu ileri sürer. Diğer bir deyişle tabakalaşma, fonksiyonel bir zorunluluktur.

Fonksiyonalist yaklaşım, tabakalaşmanın toplumun devamının varlığının korunabilmesi için zorunlu olduğunu ileri sürer.

Fonksiyonalistler, toplumu birbirine bağlı çıkarlarla birleşmiş tabakalardan oluşan, en önemli mevkilerin en vasıflı ve yetenekli olanlarca işgal edilmiş olduğu, eşitsizliğin tüm toplumsal sistemin işleyişinde fonksiyonel bir sorun teşkil ettiği, bütünleşmiş bir sistem olarak düşünür. Davis ve Moore her toplumda o toplumun devamlılığı için yerine getirilmesi gereken görevler olduğunu belirtirler. Önemli olan bu önemli mevkilere en kalifiye ve yetenekli olan insanların gelmesidir.

Toplumda insanları güdüleyici bir etmen, insanlara verilen ödüllerdir. Toplum hayatında, varlıkların ve ödüllerin eşitsiz olarak dağıtılmış olması, toplumsal işbölümünde yer alan mevkilerin ve rollerin etkili bir biçimde yapılmasını ve uygulanmasını engeller. İşte bu ödüller toplumsal düzenin bir parçasıdır ve bu ödüller sosyal tabakalaşmayı belirlerler. Böylece, ortaya çıkan eşitsizlik toplumda en yetenekli ve kabiliyetli olanların önemli mevkileri elde edebilmesi için ortaya bilinçsizce atılan bir tür icattır. Böylece toplumda rekabet unsuruyla en yetişkin ve yetenekli olanlar daha iyi mevkileri elde etmek için ve bu rolleri en iyi şekilde başarabilmek için mücadele edecekler ve bunun sonucunda da toplum en iyi kişiler tarafından yönetilecektir.

Burada her toplumun -ister basit ister gelişmiş bir toplum olsun- insanları sahip oldukları mevki, saygınlık ve otorite dolayısıyla farklılaştırmakta olduğunu söyleyebiliriz. "Böylece her toplumda kurumsallaşmış eşitsizlikler olduğunu görmekteyiz." Fonksiyonalist kuram böylece toplumda önemli işleri yapan, sorumlulukları yerine getiren insanların en iyi biçimde ödüllendirilmesini doğal karşılar.

Örneğin, doktorların, avukatların yöneticilerin sahip oldukları sorumluluklar ve mevkilerinin önemi nedeniyle en iyi biçimde ödülleniş onurlandırılması doğaldır. Buna karşın, yetenek gerektirmeyen işleri yapan, sorumluluğu az olan kişiler ise daha az biçimde ödüllendirilirler. Böylece fonksiyonalist kuram bir toplumda etkin bir biçimde işleyecekse, önemli rolleri uygulayan kimselere ek bir takım ödüller verilmesi gerektiğini doğal karşılar.

Görüldüğü gibi fonksiyonalist yaklaşım toplumun devamlılığı için bazı fonksiyonların yerine getirilmesini öngörür. İşte tabakalaşma olgusunun toplumun devamlılığında yerine getirdiği bir takım fonksiyonlar mevcuttur. Bu nedenle tabakalaşma toplumsal bir zorunluluktur.

Davis ve Moore'a göre, her toplumun önemli bir sorunu üyelerinin belirli pozisyonlara yerleştirmektir. Bu yerleştirme işleminin tamamlanmasıyla belirli mevkilere gelen insanların belirli sorumlulukları olacaktır. Bazı pozisyonların yerine getirilmesi sorumluluğu diğerlerine göre daha zordur. Özellikle toplumun devamlılığıyla ilgili pozisyonlara gelen kişilerin çok daha yetenekli ve kalifiye olması gerekir. Bazı pozisyonlar ise daha kolay doldurulabilecek, daha yeteneksiz kişilere göredir. Bu nedenle bazı önemli pozisyonlardaki insanların eğitimleri ve yetenekleri dolayısıyla daha fazla ödüllendirilmesi gerektiğini savunur. İşte bu kuram bu toplumsal ödüllerin eşit olmayan bir biçimdeki dağılımını bu nedenle doğal görür ve bunun toplumun devamında fonksiyonel olduğunu savunur. Bunun sonucunda oluşan toplumsal tabakalaşma artık kaçınılmazdır.

Bazı ülkelerde örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde bu tür bir açıklama çok popüler olup kabul görürken, zaman içerisinde kurama çeşitli eleştiriler gelmiş ve şüpheyle bakılmaya başlanmıştır. Özellikle (Tumin 1953, 1963; Buckley 1958;

Tabakalaşma olgusunun toplumun devamlılığında yerine getirdiği bir takım fonksiyonlar mevcuttur. Bu nedenle tabakalaşma toplumsal bir zorunluluktur.

Wrong 1959) böyle bir tabakalaşma sisteminin pratikte geçerli olmadığını savunmuşlardır. Çünkü toplum içerisinde hiç de önemli rol oynamayan örneğin film yıldızlarının, sporcuların toplum içerisinde çok önemli roller üstlenen insanlardan (örneğin başbakanlardan ya da bir bakandan) çok daha fazla ödüllendirildiklerini öne sürmüşlerdir. Aynı şekilde ailesi zengin olan insanların tabakalaşmada edinilmiş bir takım statülerle hayata başladıklarını, çok yetenekli olmasalar bile önemli mevkilere geldiklerini savunmuşlardır.

Ayrıca Melvin Tumin "Hayatta birçok iyi gelir ve statü sağlayan işler, toplumun varlığını sürdürebilmesi için, zorunlu olan işler ya da meslekler değildir." demektedir. Hemen her toplumda çok iyi gelir getiren işler vardır; ancak o iş toplumun devamlılığı için zorunlu olmayabilir. Dolayısıyla eşitsizlikler bir toplumun devamı için zorunlu bir olgu değildir, tezini öne sürer. Tumin'e göre bazı meslekler zevkle yerine getirilir. Örneğin; avukatlık, doktorluk, öğretim üyeliği gibi meslekleri sadece ekonomik ödüller için yapılmazlar. İnsanlar bazı meslekleri hoşlandıkları ve zevk aldıkları için de yaparlar. Bu insanlar için ekonomik ödüller çok önemli olmayabilir. Hatta insanlar az para kazanacaklarını bilseler de bazı mesleklerle girmek için mücadele edebilirler.

Tumin, bazı meslek elemanlarının ender bulunması nedeniyle bunlara ayrıcalık verilmesini doğrulayan görüşe de karşı çıkar. Tumin, toplumların çoğunun sahip oldukları yetenekli insan gücünü bilmediklerini iddia etmektedir. Hatta birçok, belirli bir potansiyele sahip insanın da kendi yetenekleri dışında daha az gelir getiren işlerde çalıştığını ileri sürmektedir. Örneğin, kadınların beyin cerrahı olmaları, yine bazı ülkelerde azınlık gruplarının yüksek öğretim kurumlarına girmeleri engellenmektedir demektir. Böylece Tumin'e göre eşitsizlik ender bulunan eleman ya da yetenekli insan gücü azlığından kaynaklanmamaktadır.

Bu sonuca göre Davis ve Moore toplumda tabakalaşmanın nasıl olduğunu açıklamaya çalışırken, Tumin tabakalaşmanın bu biçimiyle uygun olmadığını göstermeye çalışmaktadır.

Tumin ayrıca eğer tabakalaşma Davis ve Moore modelindeki gibi işleyecekse toplumun bir meritokrasiye dönüşeceğini savunur. Meritokrasi toplum içerisinde her bireyin veya pozisyonun geçerli bir takım ödüllere dayalı olmasıdır. Bu durumda bireyin yetenekleri, kimin üniversiteye devam edeceğini tayin eden tek faktör olacaktır. Ancak gerçekte üniversiteye kimin gideceğini tayin ederken ailenin geliri olacaktır.

Geliri yüksek olan ailelerin çocukları okuyacak, diğerleri bu tür bir fırsata sahip olmayacaktır. Aynı şekilde bir takım insanlar çalışma hayatında çok çalışmaları ve yetenekleri ile yükselirken, diğerleri sahip oldukları, kendilerine mirasla geçen para ve güç yolu ile çaba harcamadan bu yerlere geleceklerdir. Hatta erkekler kadınların üzerinde bir güce sahip olacakları için bu tartışma yetenek ve beceri sözcüğünü tam olarak açıklayamamaktadır. Bu nedenle bir toplumda güce sahip olmayı, her zaman geçerli bir takım faktörlerle yani yeteneklerle açıklamak pek geçerli olmamaktadır.

Şimdi her iki grubun düşüncelerini bir tablo ile göstermeye çalışalım.

Tablo 8.1: Davis-Moore Modellerinin Karşılaştırılması

Davis ve Moore Modeli
- Bazı meslekler diğerlerinden yetenek ve eğitim açısından farklılık taşır. Bu nedenle toplumsal yaşamda belirli mesleklerin önemi diğerlerinden fazladır.
- Bu meslekleri de belirli sayıda yetenekli insanlar yerine getirir.
- Belirli fedakarlığı gerektirir.
- İnsanları bu önemli mevkilere getirebilmek için onların daha iyi ödüllendirilmesi gerekir.
- Bu ödüller onlara sağlanan zenginlik, saygınlık, daha iyi bir yaşam düzeyidir.
- Farklı mesleklere verilen farklı ödüller toplumda eşitsizliği yaratmakta ve tabakalaşma olgusunu ortaya çıkarmaktadır.
- Toplumsal eşitsizlik ise toplumun sürekliliğinin sağlanması için fonksiyonel bir zorunluluktur ve toplumlara olumlu yönde etkiler.
Tumin'in Modeli
- Tabakalaşma için insanların yerine getirdikleri görevler, yaptıkları işler hedef değildir. Önemli olan toplumun bu işlere verdiği değerdir.
- Toplumdeki bütün yetenekli insanları belirlemek hemen hemen imkansızdır. Bazı insanlar çok yetenekli oldukları halde hiç beceri gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar.
- Yüksek mevki sahiplerinin bu mevkilere gelebilmek için yaptıkları fedakarlıklar, aldıkları ödüller karşısında önemsiz kalır.
- Diğer güdülemeler örneğin, insanların bir mesleği uygularken elde ettikleri zevk ve mutluluk da en az parasal ödüllendirmeler kadar önemlidir ve insanları teşvik edebilir.
- Tabakalaşma kendi kendini devam ettirme özelliğine sahip bir toplumsal olgudur. Diğerlerine göre daha avantajlı mevkilerde olanlar, bunları devam ettirebilirler.
- Eşitsizlik toplumda düşmanlıkların, şüpheliliklerin ve çatışmaların ortaya çıkmasına ve artmasına neden olur.

SIRA SİZDE

Sizce Tumin'in fonksiyonalist modele olan eleştirisi çağımız toplumu için geçerli midir?

Max Weber ve Toplumsal Tabakalaşma

Çağımız toplumbilimcileri ve günlük yaşamda birçok insan, tabakalaşmayı Marx ve yine bir Alman toplumbilimcisi olan Max Weber'in fikirlerini birleştirerek açıklamaya çalışmaktadır.

Weber, Marx'ın bazı açıklamalarını örneğin, sınıf olgusunun oluşumunda ekonomik pozisyonların önemini kabul etmekte ancak, her şeyi sadece ekonomiye dayanarak açıklamanın yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, Marx'ın ekonomik mevkiler üzerinde çok durduğunu belirtmektedir.

Weber, ekonomi kadar, insanların sahip oldukları güç ve saygınlığın da önemine değinmekte, hatta bu iki olgunun farklı bir tabakalaşma sistemi yarattığını ileri sürmektedir. Weber, açık ve tam belirgin olmayan üç tabakalaşma tipi önermektedir. Bunlar; ekonomik gücün farklılığına dayanan toplumsal sınıflar hiyerarşisi, insanların sahip oldukları statülerin çeşitliliği veya benzerliğiyle ortaya çıkan toplumsal statüler hiyerarşisi, ve insanların bürokratik pozisyonlarının farklılığı sonucu ortaya çıkan siyasal güçler hiyerarşisidir.

Görüldüğü gibi Weber, Marx'dan daha ayrıntılı ve çok yönlü bir tabakalaşma sistemi ileri sürmektedir. Böylece tek bir kelimedenden oluşan sınıf kavramını birbiriyle ilişkili ancak bir anlamda da farklı üç element'e ayırmaktadır. Birincisi ekonomik statü ile ilgili olan zenginlik; ikinci politik statü ile ilgili olan güç; üçüncüsü ise sosyal statü ile ilgili olan prestij veya saygınlıktır.

Weber, ekonomi kadar, insanların sahip oldukları güç ve saygınlığın da önemine değinerek, bu iki olgunun farklı bir tabakalaşma sistemi yarattığını ileri sürer.

Weber, sınıf kavramını birbiriyle ilişkili ancak bir anlamda da farklı üç element'e ayırır. Bunlar ekonomik statü ile ilgili olan zenginlik, politik statü ile ilgili olan güç ve sosyal statü ile ilgili olan prestij veya saygınlıktır.

İşte bu nedenle bir kamyon şoförünün, bir lise müdüründen daha yüksek bir sınıfa mı yoksa düşük bir sınıfa mı dahil olduğuna karar verirken bu üç boyutu göze almak durumundayız.

Bu durumda kamyon şoförü daha fazla gelire sahip olduğu için daha zengin, buna karşın bir lise müdürünün daha az gelire ancak daha çok güce ve saygınlığa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle zenginlik, güç ve prestij birbirinden ayrı olduğu gibi pratikte çok yakinen birbirleriyle ilişki içinde olan kavramlardır. Bu nedenle biri diğerinin yerine kolayca geçebilmektedir. Özellikle zenginlik kavramına baktığımız zaman, bu kavram her ikisini de kapsayabildiği gibi, ayrı ayrı olarak da nitelenebilir. Çünkü, zengin olan insan gücü ve saygınlığı satın alabilir.

Günümüzde ABD'de Kanada'da ve diğer bazı endüstriyel toplumlarda insanların mesleklerine göre sahip oldukları statüleri gösteren çeşitli kamuoyu yoklamaları yapılmıştır. Bu yoklama ve sınıflandırmalarda en çok prestije sahip üç grup doktor, üniversite profesörü ve hakimlik olarak saptanmıştır.

Günümüzde Weber'den esinlenen birçok sosyolog, insanların toplumsal pozisyonlarını onların genel sosyo-ekonomik statüsüyle (SES) değerlendirmektedir. Bu kavram içerisinde birçok karmaşık faktör olan bireyin geliri, mesleği, eğitim süresi, kaldığı veya oturduğu yer gibi kriterler yer almaktadır. Böylece sosyo-ekonomik statü kavramıyla bir toplum içerisinde yaşayan bireylerin sosyal pozisyonlarını tayin etmek veya karşılaştırmak daha olası olmaktadır.

Weber, sınıf kavramını kaç ayırmaktadır?

SIRA SİZDE

Bir Sentez ve Lenski'nin Kuramı

Gerhard Lenski (1966) ne çatışma ne de fonksiyonalist kuramın toplumsal tabakalaşmanın analizinde etkili olmadığını savunarak, her iki yaklaşımdan da esinlenerek kendi kuramını geliştirmiştir. Böylece Lenski her iki modelin bazı görüşlerini alarak neden bazı toplumların daha çok tabakalaştığını, bazılarının ise daha az katmanlaştığını açıklamaya çalışmıştır.

Lenski yapısal fonksiyonel yaklaşıma göre, insanların daha çok kendilerine hizmet ettiklerini savunarak, insanların daha çok kendi içinde buldukları grubun tercihlerini göz önüne alarak seçim yaptıklarını savunmuştur. Buna karşın çatışma kuramcıları ise insanların aile çıkarlarının üstünde bir seçimle daha çok içinde buldukları sınıfın tercihlerini göz önüne aldıklarını savunmaktadır. Bu durumda Lenski, yapısal fonksiyonalist kuramcıların yanında yer alarak, insanların grup tercihlerinin veya kendi tercihlerini ön planda yer aldığını savunur. Diğer bir deyimle sınıf tercihinin ikinci planda olduğu görüşündedir.

Öte yandan Lenski çatışma kuramcılarının gözlemlerine dayanarak birey ve grupların toplumdaki nadir ve kıymetli olan kaynakları elde etmede birbirleriyle devamlı bir mücadele içinde oldukları görüşünü desteklemektedir. Dolayısıyla bir toplum içinde yaşayan insanlar bu kaynaklara ulaşmak için bir mücadele vermektedirler. Bu nedenle kaynak dağılımı Davis ve Moore modeline göre gerçekleşmemektedir.

Lenski'ye göre evrende bir tarihsel gelişim olan sosyo-kültürel bir evrim söz konusudur. Bu nedenle toplumlar, yapılar ve kültürler gittikçe karmaşık bir yapıya doğru gitmektedir. Lenski bu fikirden hareketle toplumların tabakalaşmasını onların sahip oldukları artı değere göre gerçekleştiğini savunmaktadır.

Örneğin, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplumlarda artı değer olmadığı için tabakalaşma da yoktur. İnsanların birinin diğerinden daha zengin olması gibi bir

Lenski'ye göre evrende bir tarihsel gelişim olan sosyo-kültürel bir evrim söz konusudur. Bu nedenle toplumlar, yapılar ve kültürler gittikçe karmaşık bir yapıya doğru gitmektedir. Lenski bu fikirden hareketle toplumların tabakalaşmasını onların sahip oldukları artı değere göre gerçekleştiğini savunur.

durum sözkonusu değildi. Çobanlıkla geçinen toplumlarda artı değer çok az olduğu için sınırlı bir tabakalaşma mevcuttu. Ancak, zenginlik belirli sayıda ailenin elindeydi. Tarım toplumlarında ise artı değer oluştu ve durum değişmeye başladı. Katı bir tabakalaşma sonucu zenginlik ve güç kalıtımsal hale geldi, toprak sahipliği ve aristokrasi, kral tarafından belirlenmeye başladı.

Endüstriyel toplumlarda ise zenginlikler sınırsız bir hale geldi. Özellikle endüstri devriminin başlangıç dönemlerinde fakir ve zengin arasında büyük bir uçurum doğdu. Kırsal kesimin tarım işçisi, kente gelerek kentteki işgücünü oluşturdu ve son derece ilkel bir yaşam tarzı geliştirdi.

Endüstrinin ilerlemesiyle gelişen sanayi toplumunda ise artı değer artmasına karşın adaletsizlikler azalmaya başladı. O halde bunun nedeni nasıl açıklanabilir? Bunun nedeni endüstrileşmeye bağlı olarak açıklanmaktaydı. Çünkü, endüstrileşme daha çok iş yaratmakta ve bu işler daha iyi eğitilmiş, beceri gerektiren, hareketli bir işgücüne gereksinim duymaktaydı.

Bunun sonucunda toplumsal mobilite ile alt sınıflar, küçülmeye buna karşın orta sınıf genişlemeye başladı. Bu gelişen daha çok eğitilmiş orta sınıfın talepleri sonucunda hükümetler daha demokratik tutumlar takınmaya, yeni sosyal güvenlik programları geliştirmeye ve yeni gelir vergisi sistemiyle de aşırı zenginlik ya da fakirliği sınırlama çabasına giriştiler.

Bu nedenle Lenski, gelecek dönemde endüstriyel toplumlarda eşitliğin artacağına inanmakta ve savunmaktadır. Hatta endüstri sonrası toplumlarda bu olgunun daha da hızlanacağını öne sürmüştür. Ancak, hem ülkemizde hem de diğer gelişmiş ülkelerde sınıflar arasındaki belirgin ayrımlıklar henüz ortadan kalkmış değildir.

Görüldüğü gibi Lenski, her iki kuramdan da yararlanmakla birlikte katı bir görüşe sahip değildir. Aksine, kuram esnek bir yapı, kısa ve tutarlı bilimsel tartışmaları içerdiğinden daha güvenilir olarak bulunmuştur.

Gerçekten de dünyadaki gelişmiş ülkelerde özellikle A.B.D.'de güç ve zenginliği gelişmemiş ülkelere kıyasla daha adil dağıldığını görmekteyiz. Öte yandan Lenski'nin analizi çatışma kuramcılarının şu anda geçerli olan tabakalaşma sistemine getirdiği eleştirilere bir destek olarak gözükmektedir. Özellikle zengin ve fakir ülkeler arasındaki mesafe Endüstri Devriminin ortaya çıkışından bu yana git-tikçe büyümektedir. Diğer bir deyimle zengin ülkelerin aldığı pay yükselirken gelişmekte olan fakir ülkelerin dünya ekonomisinden aldığı pay giderek düşmektedir (Lenski ve Lenski 1982).

SIRA SİZDE

Lenski, tabakalaşmayı hangi kavrama bağlı olarak açıklamaktadır?

GLOBAL TABAKALAŞMA VE DÜNYANIN ÜÇ GELİŞİM SÜRECİ

Bu bölümün başında da belirtildiği gibi, bir toplum içinde yaşayan insanlar güce, prestije veya mal mülk sahipliğine dayalı tabakalaşmaktadır. Bu dağılım dünya devletleri içinde geçerli olabilmektedir. 1980'li yıllara gelinceye kadar dünya ülkeleri üç grupta incelenmekteydi. Bunlar; "Birinci Dünya" ülkeleri yani endüstrileşmiş kapitalist ülkeler, "İkinci Dünya" ülkeleri ki bunlar Komünist veya Demirperde gerisindeki ülkeler olarak biliniyordu ve "Üçüncü Dünya" ülkeleriydi. Üçüncü Dünya ülkeleri bu iki kategori arasında yer alan ve hiçbirine tam olarak uymayan ülkelerdi.

1989 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte artık bu tür bir ayırım geçersizleşti. Bunun yerine alternatif bir sınıflandırma geliştirildi. Bu sınıflandır-

Sadece toplum içindeki bireyler arasında değil, ülkeler arasında da tabakalaşma, zenginlik, güç ve prestij açısından var olmakta ve ülkeleri farklı farklı konumlara getirebilmektedir.

maya göre dünya ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler olarak üçe ayrılmıştı. Bu ayrım da gelişmişlik, gelişmekte olan ve gelişmemişlik süreci tam olarak belirgin değildi. Bu ayrım neye göre yapılmaktaydı, kesin çizgilerle belirtilmemişti.

Dünyada bu ayrımı daha belirgin ve açık bir hale getirmek amacıyla bazı yazarlar, dünya ülkelerini "Yüksek düzeyde endüstrileşmiş", "Endüstrileşmekte olan" ve "En az endüstrileşmiş" ülkeler olarak sınıflandırdılar. (Henslin. 1997). Bu tabakalaşma da üç temele dayanmaktaydı: Mal ve mülk sahipliği (zenginlik), güç ve prestij. Yüksek düzeyde endüstrileşmiş ülkelerde mal mülk sahipliği yani zenginlik çok yüksek düzeydedir. Güç ise uluslararası ilişkiler yoluyla elde edilmekte, prestij ise bu ülkelerin liderlerinin dünyanın gelişimi ve insanlığa olan katkılarıyla açıklanmaktadır.

Yüksek düzeyde endüstrileşmiş ülkeler arasında, Amerika, Kanada, İngiltere, Fransa, Almanya, İsviçre gibi ülkeler yer alırken, Asyada Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda Okyanus ülkeleri arasında yüksek düzeyde gelişmişlikleriyle yer almaktadır. Bu ülkeler dünyanın % 31'ini işgal etmekte ve nüfus olarakta dünya nüfusunun % 16'sını oluşturmaktadırlar. Zenginlik çoktur, fakirleri bile daha uzun ve iyi şartlarda yaşamaktadırlar.

Buna karşın endüstrileşmekte olan ülkeler arasında geçmişin Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkeleri sayılmaktadır. Ancak bu ayrım da çok yumuşak olarak nitelendirilmekte ve eleştiriye uğramaktadır. Bu ülkeler kara parçası olarak dünyanın % 20'sini oluştururken, dünya nüfusunun % 16'sına sahiptirler. Bu ülkelerin insanları, gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşük gelire ve yaşam standartlarına sahiptirler. Ancak, az endüstrileşmiş ülkelerin nüfuslarından da daha iyi durumdadırlar.

Endüstrileşmemiş veya çok az endüstrileşmiş ülkeler ise dünyanın % 49'unu işgal ederken, dünya nüfusunun da % 68'ini oluşturmaktadırlar. Bu ülkeler tarımla uğraşmakta ve köylerde yaşamaktadırlar. Bu ülkelerin insanları senede 1000 dolardan az bir gelire yaşama mücadelesi vermekte, evlerinde su, elektrik, kanalizasyon hizmetleri yok denecek kadar az bulunmaktadır. Nüfus artış hızları fazla, ancak ölüm oranları tıbbi hizmetlerin gelişmiş olması nedeniyle yüksek değildir. Diğer bir deyimle doğurganlık yüksek, ölüm oranı düşüktür. Bu da nüfus patlamalarına yol açmaktadır. Böylece bu ülkelerin gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farklar, gelişmemiş ülkelerin aleyhine olacak bir şekilde artmaktadır.

Dünyada bu tür ülkelerin dışında, endüstrileşmemiş ancak petrol açısından zengin olan ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkeler petrol satarak zenginleşmekte, böylece endüstrileşmiş ülkelerin standartlarına kavuşmaktadırlar. Bu şekilde gelişmiş hastanelere, elektrik, su ve kanalizasyon hizmetlerine sahip olmaktadır. Ayrıca, elektronik bankacılık sektöründeki gelişmeleriyle de önemli bir yere gelmektedirler. Kuveyt, Katar gibi ülkeler bunların arasında yer almaktadırlar.

Görüldüğü gibi sadece toplum içindeki bireyler arasında değil, ülkeler arasında da tabakalaşma, zenginlik, güç ve prestij açısından var olmakta ve ülkeleri farklı farklı konumlara getirebilmektedir. Bu farklı konumlardaki ülkelerin dünya üzerindeki yerleri ve güçleri de bu duruma bağlı olarak değişmektedir. Ancak, yakın zamanda ön plana çıkan globalleşme veya küreselleşme kavramı bu farklılıkların giderilmesine bir ölçüde katkıda bulunabilecek bir değer olarak görülebilir.

Sizce toplumlar arası bu tür bir tabakalaşma bir anlam taşır? Bunun değiştirebilmek ülkelerin elinde midir tartışınız.

SIRA SİZDE

Toplumsal hareketlilik veya mobilite, insanların farklı toplumsal düzeylerdeki veya mevkilerdeki hareketidir. Bu hareketlilik yatay ya da dikey olabilir.

Modern toplumlarda en yaygın olarak yapısal hareketlilik görülür.

TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Her tabakalaşma sisteminde en önemli soru bireylerin statü değişimlerine ne derece katkıda bulunduğudır. İnsanların farklı toplumsal düzeylerdeki veya mevkilerdeki hareketine toplumsal hareketlilik veya mobilite denir. Bu hareketlilik yatay ya da dikey olabilir. Yani bireylerin statüleri yukarı doğru yükseliyorsa dikey, aynı kalıp belirli bir iş yerinde benzer mevkiler arasında değişiyorsa yatay hareketlilik sözkonusudur. Yatay hareketlilik hem coğrafi hem de meslekler arasında belirgin bir gelir, prestij farkı içermeyen mobiliteyi kapsar.

Sosyologlar iki tür hareketlilikten daha söz etmektedirler. Bunlar: - Değişebilir hareketlilik. (Exchange mobility) - Yapısal hareketlilik (Structural mobility).

Değişebilir ya da değiştirilebilir hareketlilik, insanların çeşitli hiyerarşik kademelerindeki yerlerinin değişmesiyle ortaya çıkan statü farklılaşmalarını içerir. Örneğin, yüksek mevkilere gelmiş birisinin yeteneksizliğinin anlaşılmasıyla statüsünün düşürülerek daha alt düzeyde bir iş verilmesi ya da daha düşük bir mevkide çalışan yetenekli birisinin üst mevkilere getirilmesi gibi. Bu tür hareketlilik toplumun yapısının ne kadar açık ya da kapalı olmasına bağlı olarak değişir. Kapalı sistemlerde bu tür bir hareketlilik çok az olurken, açık toplumsal sistemlerde daha yoğundur.

İkinci tür hareketlilik olan yapısal hareketlilik ise, ekonomik yapının değişmesiyle ortaya çıkan insanların statü farklılaşmalarını kapsar. Örneğin, ekonomik durgunluk dönemlerinde insanların gelirlerinin düşmesi ve işçi çıkarımlarıyla birlikte hareketlilik, düşme eğilimi gösterir. Üniversite mezunları ne kadar yetenekli olsalar bile iyi bir iş bulamazlar. Taksi şoförlüğü gibi vasıflarının çok altında işlere razı olabilirler.

Ekonomik gelişmenin hızlı olduğu dönemlerde ise tersi bir durum sözkonusudur. Çok yetenekli olmayan üniversite mezunları bile, çok iyi işler bulup önemli mevkilere gelebilir. Bu tür hareketlilik, şartlara göre değişir. Statik ekonomilerde çok az bir yapısal hareketlilik mevcutken, ekonomik değişimlerin hızlı olduğu toplumlarda hareketlilik daha yüksek orandadır.

Modern toplumlarda en yaygın olarak görülen yapısal hareketlilik (Lipset ve Bendix, 1959).

SIRA SİZDE

Toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir?

TOPLUMSAL DEĞİŞME

Bugün toplumsal yaşamı tanımlayabilecek bir karakteristik ararsanız, aklınıza gelebilecek tek kavram, hızlı sosyal değişimdir. Ünlü Yunan filozofu Herakleitos her şeyin değiştiğini savunmaktadır. Bu gerçek insan hayatındaki her olguyla yakından ilişkilidir. Örneğin, organizmanın doğumundan ölümüne, kişilik gelişimine, atomun parçalanmasına değin her şey yoğun bir değişim temposu içindedir.

Bireyler gibi içinde yaşadığımız toplumlar da değişirler. Daha önce sözü edildiği gibi insanlar avcılık ve toplayıcılık toplumundan tarım toplumuna, tarımdan endüstri toplumuna, daha sonra da süper endüstriyel toplum olma aşamalarını geçirmişlerdir. Değişim her toplumun temel bir karakteristiğidir ve devamlılık gösterir. Bu nedenle her toplumun kültürü, gelecek nesillere aynen aktarılmaz. Bazen yavaş, bazen hızlı değişimlerle gelecek nesillere aktarılan kültür, birey ve toplumun kendisinde farklılaşmalara neden olur.

Değişim hızı toplumdan topluma değişiklik gösterir. Geleneksel toplumlarda değişim daha yavaş bir şekilde olurken endüstriyel toplumlarda daha hızlı bir biçimde gerçekleşir.

Değişme hızı toplumdaki topluma değişiklik gösterir. Geleneksel toplumlarda değişme daha yavaş bir şekilde olurken, endüstriyel toplumlarda daha hızlı bir biçimde gerçekleşir. Dünyada tamamiyle statik bir toplum yoktur. Çağdaş toplumlarda değişme kuramsal, normalsal ve gündelik bir olgu haline gelmiştir. Değişme bazı toplumsal sorunlara çözüm getirirken, beraberinde bir takım sorunlar da yaratabilir. Bu nedenle bazı toplumlar, değişmeye direnç göstermektedirler.

Dünyamızdaki gerçekten hızlı olan toplumsal değişmeler bir anda gerçekleşmemiştir. Her değişmeyi yaratan bir takım güçler, binlerce yıl önce başlayan bir takım etkilerle karşımıza çıkmış ve her değişme diğer değişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Binlerce yıl önce başlayan ilk gelişme, tarımın ve hayvancılığın evcilleştirilmesi olmuştur.

Yukarıda da değindiğimiz gibi toplayıcı toplumlar, zamanla "pastoral" bir toplum daha sonra tarım öncesi toplum haline gelmişler ve tarımda kara sabanın bulunmasıyla dünyada ikinci devrim gerçekleşmiştir. Tarım devrimi dediğimiz bu aşamada tarım toplumları kendine özgü karakteristikleri ile değişimin hızını arttırmışlardır. Daha sonra gelişen politik ve ekonomik olaylar sonucunda dünya Endüstri Devrimini yaşamıştır. Artık buhar gücünün bulunması ve bunun endüstride insan ve hayvan gücünün yerini alması, dünya da üçüncü devrim aşaması olarak nitelendirilmiştir.

Günümüzde dördüncü devrimi yaşıyoruz ve bunun etkilerini hem sosyal hem de endüstriyel yaşamda izleyebiliyoruz. Bu devrim mikro devrelerin keşfedilmesiyle ortaya çıkan elektronik devrimidir. Giderek yaygınlaşan ve yaşam alanımızın her yönünü etkileyen bu devrimin, şimdilik tıpkı bir buzuldağı gibi üstte görülen kısmını inceleyebiliyoruz. Ancak buzul dağının altındaki büyük kütle gibi, elektronik yol açtığı olumsuzluklar da giderek büyüyerek karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde dördüncü devrim olarak mikro devrelerin keşfedilmesiyle ortaya çıkan elektronik devrimini yaşıyoruz.

Toplumsal değişme tanımını dikkate alarak günümüz Türkiye'sinde yaşanan değişimleri tartışınız.

SIRA SİZDE

Değişme en basit olarak toplumun kültürünün, yapısının ve toplumsal davranışlarının zaman içinde farklılaşmasıdır. Değişme bir anlamda toplumsal yapının farklılaşmasıdır. Toplumun yapısı, toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre, değişme bu ilişkilerin değişmesi ya da farklılaşmasıdır.

Hiçbir toplum değişmeyi önleyemez. Ancak bazı toplumlar değişmeye daha dirençlidirler. Ancak; değişimin oranı, doğası ve yönü toplumdaki topluma farklılık taşır. Örneğin, ABD'de toplumun yapısı son iki yüzyıl içinde bir tarım toplumundan, süper endüstriyel bir toplum haline gelirken, aynı dönemde Güney Amerika'da ormanlarda yaşayan Pigmeler hiçbir değişme geçirmemişlerdir. Bu değişme neden gerçekleşmemiştir? Neden medeniyet önce Hindistan'da gelişmiş, ondan çok sonra Avrupaya yayılmıştır? Endüstri Devrimi neden Avrupa'da önce başlamış Hindistan'da başlamamıştır? Gelecekte toplumların değişmesi ne yönde olacaktır? Bu önemli sorular, sosyolojinin kendisi kadar eskidir. Bütün 19. ve 20. yy. sosyologlarının toplumsal değişme konusunda çalışmaları yaptığını, ancak hala daha bu sorunların tam olarak cevaplarının verilemediğini de biliyoruz.

Toplumsal değişme konusu neden birçok sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bunun bir nedeni değişimin sadece geçmişte ve şimdiki zamanda olmadığı, gelecekte de değişmelerin devam edeceğidir. Ancak gelecekte neler olabileceğini, kesin olarak tahmin etmek çok zordur.

Değişme toplumun kültürünün, yapısının ve toplumsal davranışlarının zaman içinde farklılaşmasıdır.

İkinci bir neden ise, toplumsal değişimde etken olan bir değil birçok faktörün oluşu ve toplumsal değişimin bu faktörlerin karmaşık bir etkileşimiyle gerçekleştiğidir. Bu faktörler, çevresel, teknolojik, politik, dini, ekonomik olabilir. Bu nedenle toplumsal değişimin nedenini doğru olarak belirlemek çok zordur. Çünkü tarihi yeniden yaşamamanın imkanı olmadığı gibi bu faktörleri bir laboratuvar ortamında da inceleyemeyiz. Her toplum kendine özgü olduğu için, bir toplumu örnek olarak alıp bu değişimleri o topluma uyarlayarak da inceleyemeyiz. Ancak, yine de sosyologların değişme konusundaki fikirleri ve çalışmalarını birçok konuyu aydınlatacak niteliktedir.

TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TEMEL SAYILTI LARI

Toplumsal değişme bir grubun, organizasyonun, topluluğun ya da toplumun bir biçimden diğer bir biçime geçiş sürecidir.

Toplumsal değişme bir grubun, organizasyonun, topluluğun ya da toplumun bir biçimden diğer bir biçime geçiş sürecidir. Bu geçiş ya da transfer çok basitten karmaşığa, çok ilkel bir biçimden çok gelişmiş bir biçime doğru olabilir. Sosyal bilimciler bu transferi çok ayrıntılı bir biçimde araştırıp analiz etmektedir.

Bütün değişmelerde ilk başlangıç noktası, genellikle basit kültürel değerlerin ağırlık taşıdığı, geleneksel ilişkilerin hakim olduğu, insanların kendilerinin dışında olan kuvvetler tarafından yürütüldüğü basit bir toplum modelidir.

Bu basit toplum modeline babanın ya da ailedeki ebeveynlerin birisinin mesleği ve statüsü o toplumda yaşayan insanların yaşam biçimlerini tayin eden önemli bir faktördür. İnsanlar böyle bir toplumda, belirli pozisyonlara sahip olarak doğarlar. Doğduklarında sahip oldukları bu pozisyonlarını da ölünceye kadar değişmeksizin muhafaza ederler.

Burada bireylerin bu pozisyonlarını korumada önemli olan etmen, feodal toplumun, inanç ve değerler sistemidir. İnsanlar neden bu pozisyonda doğduklarını ve neden ölünceye kadar bu mevkide kalacaklarını düşünmezler. Çünkü inanç sistemi bu tür bir soruyu yasaklar. Kendilerinden öncekiler de bunu benimsemiş olduğu için bu sistem doğal kabul edilir.

Onsekizinci yüzyılın başlarında Endüstri Devrimi ile birlikte bu sistem değişmeye, yaşam biçimi ve insanların yaptıkları işler farklılaşmaya başlamıştır. İnsanlar tarıma dayalı işlerden fabrikalara gelmeye ve bu yüzyılın kötü koşullarına sahip bu tip yerlerde çalışmaya ve Avrupa'nın büyük şehirlerine doğru bir akıma başlamışlardır.

Teknolojinin ve politik olayların gelişmesi artık geçmişin izlerini silmeye yeni bir toplum biçimi ve yaşantısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık, insanlar arasındaki ilişkiler ekonomik faktörler tarafından tayin edilmeye, ikincil ilişkiler hakim olmaya başlamıştır. Diğer bir deyimle para ve menfaat insanları ve ilişkilerini etkileyen temel faktörler olmuştur. İşte bu gelişim süreci sosyal bilimciler tarafından izlenmeye ve bazı soruların ortaya atılmasına neden olmuştur. Örneğin, "Toplumdaki bu değişimin sebebi nedir ve değişimin yönünü farklılaştırmak mümkün müdür? Bu sorulara verilen cevaplar şu noktalara dikkatleri çekiyordu. Toplumsal şartlar, yeni keşifler ve icatlar, kültürel değerler. İşte toplumsal değişmeyi etkileyen üç önemli faktör bu olgularda aranmıştır. Başka bir değişimin nedeni toplumsal bir uyumsuzluğa dayalıydı.

Yenilikler ve değişmelerin nedeni bu toplumsal bozukluğun ortaya çıkardığı sonuçlardır. İşte bu uyumsuzluğu düzeltmek için gösterilen çabalar sonucu değişmeler meydana gelmekteydi. Bu görüşlerin dışında bazı toplumbilimciler, toplumların basitten karmaşığa, küçükten büyüğe ve daha kötüden iyiye doğru giden bir gelişme ve değişme içinde oluşunu incelemeye ve araştırmaya başladılar.

Toplumsal değişme konusundaki düşünürlerin bu yönlendirici çalışmaları ise bazı gerekli sayıtlara dayanmaktaydı. Bu sayıtları beş temel başlık altında toplamak mümkündür.

Bunlar;

- Değişme doğal bir olgudur,
- Değişmenin önüne geçilemez,
- Değişme süreklidir,
- Değişme gereklidir,
- Değişme benzerlikler gösterir.

Şimdi bu sayıtları kısaca açıklamaya çalışalım:

Değişme Doğal Bir Olgudur

Hemen bütün toplum modellerinde ve bu konularda çalışanlar toplumsal değişmeyi doğal karşılamaktadırlar. Örneğin, Comte ve Marx tarihin çok başarılı değişme örnekleriyle dolu olduğunu vurgulamaktadır. Nispet'te geçmişin, şimdi içinde yaşadığımız zamanın ve geleceğin birbiriyle ilişkili bir biçimde tek bir yöne doğru hareket ettiğini vurgulamaktadır.

Değişme Kaçınılmazdır

Değişmenin kaçınılmaz oluşuyla anlatılan, her şeyin irade dışında değiştiğidir. Sorokin içinde yaşanan toplumun yapısının o toplumun gelecekte ne tür bir değişikliğe sahne olacağını göstergesi olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin barbar ve vahşi bir toplumun gelecekte askeri bir toplum biçimi olma yolunda gelişeceği belirtilmektedir. Aynı şekilde ferdiyetçi bir toplum, gelecekte "Kendi işini kendin yap" prensibiyle hareket edecek ve bu görüş açısından evliliklerin temel yaklaşımı da bireylerin mutluluğu olacaktır. Her toplumsal kurum; değişme nedenlerini, ihtiyaçlarını kendi içerisinde taşımaktadır. Diğer bir deyişle, değişimin nedeni o toplumsal kurumun kendisidir.

Değişme Süreklidir

Süreklilik ile açıklanmaya çalışan, her toplumun geçmişte geçirdiği aşamaların, onu gelişmenin belirli bir noktasına doğru yaklaştırma olduğudur. Antropologlar medeniyetin doğuşunu belirli aşamalara göre açıklamaktadırlar. Örneğin; Taş Devri, Demir Devri, Helenistik Çağ, Karanlık Çağ denilen Feodal Çağ ve Endüstri Devrimi gibi.

Comte, her toplumun üç aşamalı bir gelişim döneminden geçmesi gerektiğini savunur ve bunları da: Teolojik, Metafizik ve Pozitivist (bilim) çağı olarak nitelendirir. ABD'de bir ekonomist olan W. Rostow ise endüstri öncesi dönemden, teknolojinin çok ileri gittiği bir ekonomik döneme ulaşabilmek için toplumun altı aşamalı bir gelişimden geçeceğini ileri sürer. Bu altı aşamayı ise şu şekilde sıralar:

- Geleneksel toplum,
- Geçici hazırlayıcı şartlar,
- Geçiş dönemi,
- Olgunluğa doğru ilerleme,
- Aşırı tüketim dönemi,
- Kalite için araştırma dönemi gibi...

Görüldüğü gibi toplumsal değişme çeşitli sosyologlara göre devam eden süreçtir.

Toplumsal değişime ilişkin beş sayıtlı değişimin (i) doğal bir olgu olduğu, (ii) önüne geçilemediği, (iii) sürekliliği, (iv) gerekliliği ve (v) benzerlikler gösterdiğidir.

Değişme Gereklidir

Ondokuzuncu yüzyılda temel ve yaygın olan bir görüşe göre değişme, toplumları daha iyi bir yaşama doğru götürür. Herbert Spencer değişmeyi "faydalı bir zorunluk" olarak tanımlar. Bu görüşe karşı çıkanlar olmakla beraber, eleştiriler daha çok değişimin yöntemi üzerinde olmuştur. Değişimin amacı olarak nitelenen gelişme ve ilerleme ise, hemen o çağdaki bütün sosyal bilimcilerce doğru olarak kabul edilmiştir. Comte, Durkheim ve Marx, toplumun gelişmesi için bilime verilen değer üzerinde durmuşlar ve daha iyi bir yaşamın ancak bilimsel gelişmeyle mümkün olabileceğini söylemişlerdir.

Hatta, tarihinde içinde yaşanan toplumsal koşulları geliştirmede bir itici güç olduğu görüşünü paylaşmışlardır. Bugün de birçok insan teknolojinin ve bilimin çeşitli sorunlara çözümler getirecek olgu olduğu konusunda birleşmişlerdir. Örneğin, aşırı sigara içmeden, birçok hastalığa kadar (kanser gibi) her şeyin çözümü bilime ve bilimsel araştırmaların gelişmesine dayanmaktadır. Bu nedenle değişme, yeni umutlar getireceği için zorunluluktur.

Değişme Benzerlik Gösterir

"Tarih kendini tekrarlar" sözü bu sayıyı açıklamak için belki de en anlamlı cümledir. Bu konu, geçmişteki bir çok sosyal bilimciye göre tekrarlanan bir süreçtir. Comte ve Marx'a göre birçok ülke benzer aşamalardan geçerek bu noktaya gelmişlerdir. Bu düşünürlere göre medeniyetin doğuşu, hemen her ülkede yagın ve benzer bir biçimde olmuştur.

Ancak, yakın zamanlarda bu görüşün karşısına çıkan, yeni bir model olarak her toplumun farklı gelişim biçimleri olduğunu vurgulayan bir yaklaşım da çok yaygınlaşmaktadır. Buna göre her toplumun gelişmesi bir İngiltere ve ABD örneğine benzemez. Batı ülkelerinde olduğu gibi Doğu Bloku ülkelerinin de gelişmeleri ve değişimleri farklılık taşır. Her toplum kendi toplumsal ve kültürel yapısının mümkün kıldığı bir gelişim çabası içindedir ve birbirinden daha farklıdır. Görüldüğü gibi sosyologlar toplumsal değişme konusunda ortak bir yol bulma çabası içindedirler.

SIRA SİZDE

Toplumsal değişim sürecinde yaşanan benzerlik ve farklılıklar, nereden kaynaklanmaktadır?

TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ YARATAN ETMENLER

Bu etmenler iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış etmenler olarak dört faktörü sayabiliriz. Bunlar:

- Coğrafi ya da çevresel etmenler,
- İstila,
- Kültürel temas,
- Yayılma.

İç kaynaklar ise; keşif ve icatlar, nüfus hareketleridir.

Şimdi dış kaynakları sırasıyla inceleyelim.

Çevresel Etmenler

Doğada meydana gelen deprem, su baskını, iklim değişimi, salgın hastalıklar çevre ve nüfus arasındaki dengeyi bozarak, ilişkileri değiştirir. Diğer bir faktör ise insanların, doğayı ve denizleri tahrip edecek biçimde kötü kullanmalarıdır.

Kötü kullanım doğanın dengesini bozarak, insanları açlığa terk edebilir. Bu da insanların göç etmelerine neden olur. Aynı şekilde tropik yağmur ormanları-

Toplumsal değişmeyi yaratan etmenler iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılır.

nın yakılarak tahribi dünyadaki karbondioksit oranını arttırarak, yeryüzünde ısı artışına neden olabilir. Bu da gelecek için bir diğer soruna neden oluşturur. Artan ısıyla kutuplardaki buzlar eriyip kıtalar su altında kalabilir. İşte bu da değişimleri yaratır.

İstila

İnsanların yaşadığı bir bölgenin başka gruplar tarafından, ekonomik amaçlar doğrultusunda istila edilmesi de diğer bir değişim kaynağıdır. Eğer o toplumun insanları bölgelerinde yaşamaya devam ettikleri takdirde, istilacı güçler kendi kültürlerini ve toplumsal organizasyonlarını bu insanlara benimsetmek amacıyla türlü yollara başvurabilir ve çeşitli güç kaynaklarını kullanabilirler. Örneğin Avrupalı ülkelerin Asya ve Afrika'da olan kolonilerinde, koloni sahibi ülkeler konuşma dili olarak kendi ülkelerinin dilini bu ülkelere baskı sonucu empoze etmişlerdir. Aynı şekilde, kendi resmi eğitim sistemleri din ve inançlarını da toplumlara benimsetmeye çalışabilirler. Eğer bu gruplar bu tür değişikliklere direnç göstererek başka yerlere gidecek olursa, yine birtakım değişimlere sahne olabilirler. Örneğin, Filipinler'de yaşayan insanlar ormanların yok edilmesi sonucunda, ormanların çok derinliklerinde yaşamaya mahkum edilmişlerdir.

Kültürel Temas

Diğer bir toplumsal değişim kaynağı ise bir toplumun üyelerinin diğer bir kültürün üyeleriyle olan temasıdır. Örneğin, avcılık ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar bu faaliyetleri sırasında başka bir toplumun üyeleriyle ticaret amacıyla karşı karşıya gelebilir ve temas kurabilirler. Bu temaslar sonucu iki grubun üyeleri arasında evlilikler olabilir. Böylece farklı iki kültürün üyeleri diğerlerinden, hayatta kalmanın ve yaşamlarını sürdürmenin daha değişik yollarını öğrenirler. Böylece yeni bilgiler, teknikler öğrenirler. Bu toplumsal değişmeyi hızlandırır.

Yayılma

Yayılma, kültür elemanlarının toplumdan topluma temas sonucu yayılmasıdır. Ancak, kültürün bütün öğeleri diğer bir toplum tarafından aynı ölçüde kabul görmez. Genelde teknoloji en çabuk kabul gören ve benimsenen bir kültür ürünüdür. Çünkü insanlar gözlemleri sonucu yeni bir teknolojinin diğerinden üstünlüğünü görerek bunu benimseyebilirler. Kültürün, manevi öğeleri olarak nitelenen, değer ve inançlar ise genellikle daha zor benimsenirler.

Kültürel yayılma görüşüne göre kültür öğeleri zorunlu olmakla beraber genellikle yavaş yayılırlar. Bu yayılma ile bir yenilik ya da buluş komşu alanlara geçer ve devam ederek dünyaya yayılır. Bu olay tıpkı bir havuza taş atıldığında dalgaların giderek genişleyip yayılmasına benzer. Herhangi bir kültürün bir kurumunda meydana gelen değişim, zamanla o kültürün bütün öğelerini etkiler.

Çağımızda güncel bir değişim olan endüstrileşme süreci, gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere yayılma ya da difüzyon yoluyla geçmektedir. Yayılma sadece fizik araç ve gereçlerle ya da kültürün maddi öğelerinde değil, manevi öğelerinde de olur. Yani idealler, değer ve normlar da yayılarak benimsenebilir. Aile planlaması bunun tipik bir örneğidir.

Aile planlaması fikri ve teknikleri başta batıdan çıkmış ancak daha sonra dünyanın diğer gelişmekte olan ülkelerinde de benimsenmiştir. Ancak norm ve değerlerin benimsenmesi, maddi kültür öğelerinden daha güç ve zaman alıcı olur. Böylece insanlığı etkileyen çok önemli keşifler ve yenilikler kültürlerin

kurmuş oldukları etkileşim sayesinde ortaya çıkmakta ve yayılmaktadır. Bunlara örnek olarak alfabenin bulunmasını, sayıların kullanılmasını, pusula ve bilgisayarları verebiliriz.

Toplumsal değişmeye etki eden iç kaynaklar keşif ve icatlar, nüfus hareketleridir.

İç Kaynaklar

Toplumsal değişmeye etki eden iç kaynaklar keşif ve icatlar, nüfus hareketleridir.

Keşifler ve İcatlar

Değişmenin iç kaynakları toplumun üyeleri tarafından getirilen daha önce o kültür içinde mevcut olup ancak bilinmeyen kültür öğeleridir. Keşif var olan ancak insanlar tarafından bilinmeyen, açıklanmayan bir olayın bilinmesi, bulunması demektir. Örneğin yeni bir kıtanın keşfi, atmosferi oluşturan maddelerin keşfi, izafiyet kuramının bulunması gibi. Bulunan keşif, toplumun üyelerince paylaşırsa, toplumun kültürel yapısının bir parçasının ve bilgi bütünü oluştururlar. Aynı zamanda da toplumsal değişimin bir kaynağı olurlar. Örneğin Tibet'lilerin eski yöneticileri tekerleği bilmelerine rağmen, toplumsal değişme yaratır diye bu keşfi 1000 yıl ülkelerine sokmamışlardır. Keşif böylece ancak kullanıma sunulduğu zaman toplumsal değişimde bir faktör haline gelir.

Diğer bir iç etken ise icatlardır. İcat bilinen şeyleri kullanarak, mevcut bilgi yapısıyla yeni şeyler bulma ve ortaya çıkarmadır. Örneğin, konserve açacağı, sigara, mikro dalga fırını, transistor gibi. Bütün icatlar daha önceki var olan bilgiye keşiflere dayalı olarak ortaya çıkar. Tıpkı, demirden çelik elde edilmesinde olduğu gibi. Demir bilinen bir maddedir, ancak çelik bu maddenin belirli ısı işlemleri sonucu ve belirli katkı maddeleriyle elde edilir. Bir toplumda yeniliklerin ve bilginin artması, yeni şeylerin icat edilmesini hızlandırır. Böylece her yenilik, diğer yeni şeylerin ortaya çıkmasını hızlandırır ve değişime ortam sağlar.

Nüfus Hareketleri

Bir toplumun nüfus yapısında meydana gelen değişimler de toplumsal yaşamı etkiler ya da değiştirir. Örneğin, nüfus artışı hızının çok yavaş olması, toplumun ortadan kalkmasına neden olduğu gibi aşırı nüfus artışı da kaynak tüketimini hızlandırarak doğal kaynakların tükenmesine ya da açlığa neden olabilir. Nüfus hareketlerini etkileyen başka bir sonuç da göçler ya da istilalardır. Yani ülke kaynakları biten toplumlar ya göç ederler ya da diğer bir topluma saldırarak genişlemeye çalışırlar. Günümüzde nüfusun azalması değil de, nüfusun artışı çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Örneğin açlık, kıtlık, savaşlar gibi. Bütün bunlar toplumsal değişimleri yaratırlar.

Teknoloji ve Toplumsal Değişme

Teknoloji iki tür anlam ifade eder. Birincisi alet veya kullanılan şey anlamındadır. İkincisi bu aletlerin yapımı için gerekli olan beceri ve süreçleri ifade eder. Geniş anlamdaki kullanılış biçimine göre örneğin bir tarak veya bilgisayarlar teknolojiyi ifade eder. İkinci anlamı ise bilgisayarın toplum ve insanlar için kabul görüp benimsenmesine kadar olan bir süreci içerir. Diğer bir deyimle teknolojiyi, insan yeteneklerini suni yollarla geliştirmedir. Bütün insan grupları zaman içerisinde bir teknoloji kullanmışlardır. Çağımız postmodern toplum yapısında, bilgiyi analiz etmemizden, iletişime hatta seyahat etmemize kadar yaşamın her alanında teknolojinin ürünlerinden faydalanıp yeteneklerimizi geliştirebilmekteyiz.

Toplumsal değişimde önemli bir kaynak teknolojidir. Çevremize bir göz attığımız zaman teknolojinin yarattığı değişimleri kolaylıkla görebiliriz. Örneğin otomobiller, gemiler, uçaklar, mutfak eşyaları, televizyon önemli birer teknolojik değişme kaynağıdır. Teknoloji insanın doğayı denetlemesini olanaklı kıldığı gibi insan ilişkilerini de etkiler. Teknoloji değişimin itici gücüdür. Teknolojik icatlar toplumdaki bilgi birikiminin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkarlar. Bu nedenle gelişmiş toplumlarda teknolojik ilerlemeler daha hızlı bir biçimde gerçekleşir. Modern dünyada değişimler çabuk benimsenir, toplum gelişmelere açıktır ve geçmişten çok gelecek önem taşır. Bir kuşağın diğer bir kuşağa devrettiği kültür ürünleri her zaman farklılık taşır. Hatta bazı sosyologlara göre, teknolojinin toplum üzerindeki etkileri o kadar çok önem taşır ki buna teknolojik determinizm adı verilir.

Teknoloji toplumu beş yönden etkileyerek değiştirebilir. Bunlar:

- Mevcut teknolojinin değişimi,
- Toplumsal organizasyonların değişimi,
- İdeolojik değişimler,
- Değerlerin değişimi,
- Toplumsal ilişkilerin değişimidir.

Birinci olarak teknoloji mevcut teknolojiyi farklılaştırır. Örneğin, artık numara çevirerek kullandığımız telefonlar ortadan kalkmış yerine tuşlu telefonlar daha sonrada cep telefonları almıştır. İkinci olarak teknoloji organizasyonların yapısını değiştirmiştir. Diğer bir deyişle her şeyin el ile yapıldığı bir örgüt yapısından, Fordist teknoloji ile her bireyin işin bir parçasını ihtisaslaşarak yaptığı bir örgüt yapısına, daha sonra ise her parçanın insanlar tarafından geliştirilen robotlarca üretildiği modern örgüt yapılarına gelinmiştir.

Üçüncü olarak teknoloji ideolojileri yıkmış, yeni ideolojilerin gelişmesine neden olmuştur. Marx fabrika sisteminin işçiler üzerinde yabancılaşma yaratacağını ve zamanla bireyin yaptığı işin anlamını bilmediği için işinden kopacağını savunmuştur. Ancak zamanla, yeni teknolojiler yeni ideolojilerin gelişmesine neden olmuşlardır. Kapitalizmi savunanlar, insanlardaki kâr düşüncesinin önemini ve bunu arttırmak için gösterilmesi gereken çabayı savunmuşlardır. Çağımızda çalışanın bireysel hakları ve özgürlükleri, toplu sözleşme sürecine katılmaları, hatta fabrikanın yönetimine katılarak değişime olan katkıları sözkonusudur.

Dördüncü olarak teknoloji insanların değer sistemlerini etkilemektedir. Teknolojilerin değişimi ile birey yeni değerleri benimsemektedir. Artık, bir insanın kürk bir palto giymesi hoş karşılanmamakta, hayvanları korumaya, doğayı korumaya ilişkin değerler ön plana geçmektedir. Teknolojinin doğayı sömürdüğü ve kirlettiği günler artık geride kalmıştır. Yeni temiz teknolojiler yaratma düşüncesi yeni değerlerin oluşumunu hızlandırmaktadır.

Son olarak teknoloji toplum içindeki sosyal ilişkileri değiştirmiştir. Babanın ve annenin evden uzakta uzun saatler çalışarak vakit geçirmesi, aile mutluluğunu etkilemiş ve boşanma oranlarını arttırmıştır. Aile üyeleri arasındaki ilişkinin giderek azalması, eşler ve çocuklar arasındaki bağlılıkları azaltmış ve çocukları aile dışındaki etkinliklere yöneltmiştir. Bu da baba otoritesinin giderek azalmasına neden olmuştur. Görüldüğü gibi teknoloji daha sonraki bölümlerde de göreceğimiz gibi olumlu sonuçlar yanında olumsuz değişimlere de neden olan bir faktördür.

Toplumsal değişimde teknoloji önemli bir kaynaktır.

Teknolojik gelişmeler Türkiye toplum hayatında hangi noktalarda değişim hızını artırmıştır? Tartışınız.

SIRA SİZDE

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE MODERNLEŞME

Sosyoloji açısından toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kuramların değişmesi toplumsal değişimin en önemli etkenidir. Bu değişimler zamanla birey ve grupların davranışlarına yansır. Böylece zaman içerisinde bireysel ve toplumsal davranışlarda farklılaşmalar meydana gelir. Günlük dilde kullanılan modernleşme, yenileşme, çağdaşlaşma, ilerleme, kalkınma, gelişme gibi deyimlerle sosyolojik değişme arasında belirgin farklılıklar vardır. Toplumsal değişme bir değer yargısı taşımaz. Buna karşılık kalkınma ve ilerleme gibi kavramlar belirli bir amaca yönelik olarak bir değer yargısı taşırlar. Bu yüzden sosyolojik değişmeden farklıdır. Gelişme, kalkınma, ilerleme gibi terimler ise ekonomi ile ilgili terimlerdir ve ekonomik bazı ölçülere göre değişimin yön ve niteliğini kısmi bir şekilde belirleyebilmektedir.

Modernleşme az gelişmiş ülkelerin modern, toplumsal, siyasal ve kültürel bakımdan sanayileşmiş ülkeler modelini benimsemeleri ve onlara benzeme sürecidir.

Modernleşme kavramı, genellikle az gelişmiş ülkelerin modern, toplumsal, siyasal ve kültürel bakımdan sanayileşmiş ülkeler modelini benimsemeleri ve onlara benzeme sürecidir. Diğer bir deyimle modernleşme, geri kalmış toplumların zamanımızda gelişmesinin son noktasına gelmiş olan toplumlara yetişmesi demektir. Bu niteliğinden dolayı modernleşme büyük ölçüde ve programlı bir değişme gerektirir. Çünkü erişilecek hedef bellidir. Bu hedefe nasıl varılacağı, toplumun modernleştirilmesi yöntemleri de oldukça açıktır. Modernleşme süreci ile ilgili olarak son otuz yıl içerisinde toplumbilimciler tarafından birçok çalışma yapıldığını görüyoruz. Özellikle "Üçüncü Dünya Ülkeleri" olarak adlandırılan gelişmekte olan ülkelerin dünya üzerindeki önemi arttıkça dikkatler bu ülkeler üzerinde toplanmaya başlamıştır.

Eisenstadt'a göre sosyo-kültürel değişme ile ilgili olan modernleşmenin iki önemli yönü mobilite ve sosyal farklılaşmadır.

Modernleşme toplumların endüstri öncesi bir aşamadan tarım toplumu, daha sonra da endüstri toplumu olma sürecini içerir. Eisenstadt'a göre sosyo-kültürel değişme ile ilgili olan modernleşmenin iki önemli yönü vardır. Bunlar:

- Mobilite (hareketlilik) süreci: Toplumdaki ekonomik, sosyal ve psikolojik kalıpların önemini yitirmesi, zayıflaması ve toplumsallaşma kalıplarının ortaya çıkıp bunların kabul görmesi,
- Sosyal farklılaşma: İnsanların toplumda belirli uzmanlık rollerini öğrenmeleri ve benimsemeleridir.

Modernleşme süreci üç temel kavram ile yakından ilişkilidir. Bunlar laiklik, endüstrileşme ve kentleşmedir. Laik devlette kişiler, din ve vicdan hürriyetine sahiptirler. Laik devlet, fertlerin bu hürriyetlerini korur. Dini inançlara devletin karışması düşünülemez. Laik devlette devletin politik yapısını, hükümet ve iradenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kuralları, dini prensipler değil; akıl, mantık, ihtiyaç ve yaşamın gerçekleri tayin eder. Laiklik bu yönü ile din ile devlet işlerinin ayrılması, dinini devlet idaresine karıştırılmamasıdır (Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Madde 24).

Kentleşme ve endüstrileşme ise birbiri ile yakından ilişkili olan kavramlardır. Daha öncede değinildiği gibi toplumun modernleşme süreci bu iki faktörün ortaya çıkış hızına bağlı olarak olumlu veya olumsuz olarak etkilenebilir.

Tablo 8.2. Geleneksel ve modern toplumların karşılaştırmalı bir tipolojisini göstermektedir.

Geleneksel Karakteristikler	Geleneksel Toplum	Modern Toplum
Toplumsal Değişme Hızı	Yavaş	Hızlı
Grup Büyüklüğü	Küçük	Büyük
Dini Bağlılıkları	Daha çok	Daha az
Resmi Eğitim Sistemleri	Yok	Var
Yerleşim Yeri	Kırsal	Kentsel
Aile Büyüklüğü	Geniş	Küçük
Bebek Ölümleri	Yüksek	Düşük
Yaşam Süresi	Kısa	Uzun
Sağlık Hizmetleri	Evde Bakım	Hastane Bakımı
Toplumsal Yönetim	Geçmişe	Geleceğe
Ekonomik İlişkiler		
Endüstrileşme Süreci	Endüstrileşmemiş	Hızlı Endüstrileşme
Teknoloji	Basit	Gelişmiş
Emeğin İşbölümü	Basit	Gelişmiş
Ekonomik Sektör	Birincil Sektör (Tarım)	Üçüncül Sektör (Hizmet)
Gelir Düzeyi	Düşük	Yüksek
Malk-mülk Sahipliği	Az	Çok
Sosyal İlişkiler		
Örgüt Yapıları	Cemaat	Cemiyet
Aile Yapısı	Geniş	Çekirdek
Yaşlılara Saygı	Daha çok	Daha az
Toplumsal Tabakalaşma	Katı ve Keskin	Daha Açık
Statü Biçimleri	Daha Çok Edinilmiş	Daha Çok Kazanılmış
Kadın Erkek Eşitliği	Daha az	Daha çok
Toplumsal Normlar		
Gerçeklik, Yaşam ve		
Ahlaki Normlar	Daha kesin	Relativistik
Toplumsal Kontrol	İnformal	Formal
Farklılıklara Karşı Gösterilen		
Tolerans	Daha az	Daha çok

Tablo 8.2: Geleneksel ve Modern Toplamların Karşılaştırmalı Bir Tipolojisi

Kaynak : J.M.Henslin, **Sociology**, 3.Edition, Allyn and Bacon, 1997. s.612

Özet

Toplumsal tabakalaşma kavramını, tabakalaşma sistemlerinin toplumlarda oluşum sürecini ve farklılıkları dikkate alarak tanımlamak.

Hemen her toplumda tabakalaşmanın varlığını görmekteyiz. Yani insanları derecelendiren bir sistemin bulunduğunu ve bu sistem içerisinde bazı insanların daha fazla bir güç ve zenginliğe sahip, bazılarının ise bunlara yeterli ölçüde sahip bulunmadıklarını biliyoruz. Dünyada farklı biçimlerde ortaya çıkan tabakalaşma sistemleri bulunur. Bunlardan, kölelik, kast, zümre kapalı sistemler; sınıf ve statü ise açık sistemlerdir. Kölelik artık dünyada az rastlanan bir zorla çalıştırma sistemidir. Kast ise hala daha Hindistan'da geçerlidir. Hindistan'da dört ana kast bulunur. Her kastın yapacağı işler aşağı yukarı belirlidir. Zümre ise Avrupa'da feodal çağda ortaya çıkmış bir sistemdir. Bunlar yasaya dayanır ve hukuksaldır.

Sınıf sistemi ise endüstriyel toplumun karakteristik gruplarıdır. Toplum konusunda son derece farklı görüşler mevcuttur. Toplum içinde bireyler işgal ettikleri mevkilere göre derecelenip örgütlenmişlerdir. Toplumsal sınıf (katman) kavramı üzerinde tam ve kesin bir tanım vermek çok güçtür. Toplumsal sınıflar maddi ve kendiliğinden oluşan gerçeklerdir. O halde bir toplumun üretim sürecinde belirli ve benzer bir rol oynayan ve aşağı yukarı benzer ilişkileri yaşayan insanlar bütünü olarak toplumsal gerçekler, toplumsal sınıfları (katmanları) meydana getirir.

Toplumsal tabakalaşma sistemiyle ilgili yaklaşımları karşılaştırarak inceleme ve tartışma olanağı yaratmak.

Toplumsal sınıflar konusunda özellikle iki kuram göze çarpar. Birincisi Karl Marx'ın çatışma kuramı, diğeri ise Kingsley Davis ve Wilbert E. Moore tarafından ortaya atılan görevselci yaklaşımdır. Marx için sınıf bir makro grubun üretim sürecinde belirgin bir mevkii işgal etmesidir. Marx'a göre toplumların tarihi sınıflar arasındaki mücadeleler tarihidir ve sınıflarda devirlerinin ekonomik ilişkilerinin ürünüdürler.

Davis ve Moore ise modellerinde tabakalaşmanın fonksiyonel bir zorunluluk olduğunu savunurlar. Bu kuram her toplumda o toplumun devamlılığı için yerine getirilmesi gereken görevler olduğunu belirtir. Önemli olan bu mevkilere en kalifiye ve yetenekli olanların gelmesidir. İnsanlara yaptıkları işler karşılığında verilen ödüller çok önem taşır. Toplumda rekabet unsuruyla en yetişkin ve en yetenekli olanlar daha iyi mevkileri elde etmek için

mücadele edecekler ve bunun sonucunda da toplum en iyi kişiler tarafından yönetilecektir. Ancak, haklı olarak Marx'ın kuramına olduğu gibi bu kuramda çeşitli eleştiriler getirilmiştir.

Her iki kuramın belirli yaklaşımlarını alarak ortaya attığı kuramla ilgiyi çeken bir diğer bilim adamı ise Gerhard Lenski'dir.

Toplumsal Hareketlilik, Toplumsal Değişme ve Modernleşme kavramlarını oluşturan etkenleri ve aralarındaki farklılıkları tartışarak tanımlamak.

Değişme her toplumun temel bir karakteristiğidir. Toplumsal kültürlerini gelecek nesillere değiştirerek aktarırlar. Değişme hızı toplumdan topluma farklı bir hız ve karakter taşır. Geleneksel toplumlarda değişme yavaş, endüstriyel toplumlarda ise hızlıdır. Toplumsal değişme konusundaki düşüncülerin ileri sürdükleri bazı sayılılar bulunmaktadır. Bunlar:

- Değişme doğaldır,
- Değişmenin önüne geçilmez,
- Değişme süreklilik gösterir,
- Değişme gereklidir,
- Değişme benzerlikler gösterir şeklindedir.

Toplumsal değişme kaynakları da iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılır.

Dış kaynaklar:

- Çevresel Değişme,
- İstila,
- Kültürel temas,
- Yayılmalar.

İç kaynaklar ise:

- Keşifler ve icatlar,
 - Nüfus hareketleri
- olarak ikiye ayrılır.

Değişmede çok önemli bir diğer kaynak ise teknolojidir. Teknolojinin toplumların değişmesine büyük etkisi bulunmaktadır. Günlük dilde kullanılan modernleşme, yenileşme, çağdaşlaşma, ilerleme, kalkınma gibi deyimlerle, sosyolojik değişme arasında belirgin farklılıklar vardır. Toplumsal değişme bir değer yargısı taşımaz. Buna karşılık kalkınma ve ilerleme bir amaca yönelik olarak bir değer yargısı taşırlar. Toplumsal değişmeye karşı olan güçler de vardır. Bunların çoğu geçmişe bağlı olan toplumlardır.

Toplumsal değişme konusunda unutulmaması gereken nokta ülkelerin değişme süreçleri bakımından bazı benzerlikler göstermesine karşın, her ülkenin kendi kültürüne özgü bir değişme sürecini benimsemesidir. Yirminci yüzyılın en önemli sorunlarından biri bu değişme olgusunun hızıdır.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi tabakalaşma sistemlerinden biri olan kast sisteminin genel özelliğidir?

- Geleneklere, göreneklere dayalı olması
- Saygıya dayalı olması
- Ekonomik farklılaşmaya ve dine dayalı olması
- Sınıf mücadelesine dayalı olması
- Değişime dayalı olması

2. Toplumsal tabakalaşmada, Marx'ın kuramına göre sınıflar arası mücadelenin **temel** nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- Yetenekli işgücünün azlığı
- Tüketim sürecinin artması
- Otorite ilişkilerinin zayıflaması
- Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet
- Fakir ve zengin arasındaki farklılığın artması

3. Aşağıdakilerden hangisi Davis ve Moore modeline getirilen eleştirilerden biri **değildir**?

- Eşitsizlikler toplumda düşmanlık ve çatışmaların artmasına neden olur.
- Yüksek mevkilerdeki insanların yaptıkları fedakarlıklar, aldıkları ödüller karşısında önemsiz kalır.
- Toplumdaki her mesleği belirli sayıda yetenekli insan yerine getirir.
- Toplumdaki yetenekli insanları belirlemek çok zordur.
- Tabakalaşmada önemli olan toplumun görevlere verdiği değerdir.

4. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal değişme konusunda öne sürülen hipotezlerden biri **değildir**?

- Değişme doğaldır.
- Değişme gereklidir.
- Değişme kaçınılmazdır.
- Değişme süreklidir.
- Değişme farklılıklar gösterir.

5. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal değişmeyi yaratan dış etmenlerden biri **değildir**?

- İstila
- Keşif ve icatlar
- Yayıma
- Kültürel temas
- Çevresel etmenler

6. Aşağıdakilerden hangisi yüksek düzeyde endüstrileşmiş ülkelerin özelliklerinden biri **değildir**?

- İleri teknoloji
- Güçlü para ekonomisi
- Güçlü liderlik
- Yüksek nüfus artış oranı
- Artan zenginlik

7. Aşağıdakilerden hangisi Lenski'nin öne sürdüğü kuramın **temel** özelliklerinden biridir?

- Evrende sosyo kültürel bir evrimin söz konusu olması
- Tabakalaşmanın mal sahipliği, güç ve prestije dayalı olması
- Sınıf kavramının üç elemente ayrılması
- Tabakalaşmanın fonksiyonel bir zorunluluk olması
- Bazı mesleklere ayrıcalık verilmesinin yanlış olması

8. Karasabanın bulunması devrimin kaçınıcı aşamasıdır?

- Birinci
- Dördüncü
- Üçüncü
- İkinci
- Beşinci

9. İnsanların yaşadığı bölgenin başka gruplar tarafından ele geçirilmesi, toplumsal değişme yaratan etmenlerden hangisine örnektir?

- Kültürel temas
- İstila
- Yayıma
- Çevresel etmenler
- Teknoloji

10. İnsanların gelir ve prestij farkı içermeyen (farklı toplumsal düzeylerdeki) hareketliliğine ne ad verilir?

- Düşey mobilite
- Yatay mobilite
- Yapısal mobilite
- Değişebilir mobilite
- İç mobilite

Yaşamın İçinden

Küreselleşen Yoksulluk

Dünya nüfusunun yarısının, bir başka deyişle yaklaşık 3 milyar kişinin günde 2 dolardan daha az, nüfusun beşte birini oluşturan yaklaşık 1.2 milyar kişinin ise 1 dolardan daha az gelire yaşadığı bildirildi. Buna karşılık dünya nüfusunun yüzde onu (600 milyon kişi) ise mal ve hizmetlerin yüzde yetmişini üretip, dünya toplam gelirinin yüzde yetmişini alıyor. Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın, Dünya Bankası verileri ve Dünya Kalkınma Raporuna dayanarak hazırladığı Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı konulu çalışmaya göre günde 2 dolardan daha az gelire yaşayan dünya nüfusunun yüzde ellisini oluşturan 3 milyar insanın dünya üretimindeki payı yüzde altı dolayında gerçekleşiyor.

Afganistan'da günlük 44 cent, Etiyopya ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde ise 27 cent gelir elde ediliyor. Türkiye'de ise en zengin yüzde beşlik nüfusun kişi başına milli geliri 10.172 dolar. En yoksul yüzde beşte ise 396 dolar seviyesinde. Türkiye'de gelir dağılımına ilişkin yürütülen bir araştırma sonuçlarına göre kentel Türkiye'de en üstteki hanelerin yıllık kullanılabilir geliri 18 bin 678 dolar seviyesindeyken, en alt yüzde yirmideki kesimin kullanılabilir geliri yılda 2.216 dolarda kalıyor.

22 Ekim 2001 Radikal Gazetesi

Dünya ve ülkemizdeki gelir dağılımına ilişkin olarak verilen bu rakamlar nasıl bir toplumsal soruna işaret etmektedir. Sizce bu sorunu çözümlemenin yolları nelerdir?

Biraz Daha Düşünelim

1. Toplumsal tabakalaşma kavramını tabakalaşma sistemlerinin toplumlarda oluşum sürecini ve farklılıklarını dikkate alarak tanımlayınız.
2. Toplumsal tabakalaşma sistemiyle ilgili olarak Marx ile Davis ve Moore'in yaklaşımları karşılaştırınız.
3. Toplumsal değişimin temel sayıtları nelerdir?
4. Toplumsal Hareketlilik, Toplumsal Değişme ve Modernleşme kavramlarını oluşturan etkenleri tanımlayarak, aralarındaki farklılıkları tartışınız.

Başvurabileceğimiz Diğer Kaynaklar

BOTTOMORE, T. B. **Toplumbilim**. Doğan Yayınevi, Ankara, 1977.

DOOB, Christopher, Bates. **Sociology An Introduction**. 3. Edi. Rinehart and Winston Inc., New York, 1991.

DÖNMEZER, Sulhi. **Sosyoloji**. 7.Baskı, İstanbul, 1978.

ERGİL, Doğu. **Toplum ve İnsan**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1984.

ERGUN, Doğan. **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı**. 2.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.

ETZIONI, Amitai and ETZIONI, Eva. **Social Change**. 2. Edi. Basic Books Inc, New York, 1973.

GIDDENS, Anthony. **Sociology**. Polity Press, New York, 1989.

HENSLIN, James, M. **Sociology**. 3. Edi. Allyn and Bacon Ltd. Boston, 1997.

J.COHEN, Bruce. **Introduction to Sociology**. Mc-Graw-Hill Comp, New York, 1979.

KEMERLİOĞLU, Eyüp. **Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik**. Erzurum 100. Yıl Üniversitesi, Fen ve Ed.Fak.Yay., Erzurum, 1990.

KONGAR, Emre. **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**. 4.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

KURTKAN, Amiran. **Genel Sosyoloji**. İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1976.

LENSKI, Gerhard. **Power and Privilege; A Theory of Social Stratification**. Mc-Graw Hill, New York, 1966.

LENSKI, Gerhard and LENSKI, Jean. **Human Societies**. MC-Graw Hill Book Comp., New York, 1982.

OZANKAYA, Özer. **Toplumbilime Giriş**. 2.Baskı, AÜSBF Yayını, Ankara, 1977.

ÖZKALP, Enver. **Sosyolojiye Giriş Dersleri**. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2001.

ROBERTSON, Ian. **Sociology**. 3.Edi. Worth Publishers, New York, 1988.

T.SCHAEFTER, Richard. **Sociology**. Mc-Graw Hill Book Comp., New York, 1983.

TOLON, Barlas. **Toplumbilimine Giriş**. Kalite Matbaası, Ankara, 1975.

TUMIN, Melvin M. **"Some Principles of Stratification; A Critical Analysis"**, American Sociological Review. Vol. 18, ss.378-394, 1953.

Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise Tabakalaşma Sistemleri ve Kölelik Kast Sistemi bölümünü tekrar okuyunuz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise Mark ve Çatışma Modeli bölümünü tekrar okuyunuz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise Fonksiyonalist Yaklaşım bölümünü tekrar okuyunuz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise Toplumsal Değişme bölümünü tekrar okuyunuz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise Toplumsal Değişmenin Temel Sayıtları bölümünü tekrar okuyunuz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise Toplumsal Değişme ve Modernleşme bölümünü tekrar okuyunuz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise Bir Sentez ve Lenski'nin Kuramı bölümünü tekrar okuyunuz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise Global Tabakalaşma bölümünü tekrar okuyunuz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise Toplumsal Değişme Yaratan Etmenler bölümünü tekrar okuyunuz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise Toplumsal Hareketlilik bölümünü tekrar okuyunuz.